

Mokslas Lietuva

BIODUJŲ GAMYBOS IŠ BIOMASĖS NAUDA ■ 4 p.

EGODOKUMENTAI – PRAEITIES LIUDYTOJAI ■ 6, 7, 12 p.

ISTORINIS KLAIPĖDOS

UOSTAMIESTIS ■ 8 p.

■ p. 5 Profesoriaus Paulio Valdeno gimimo 150-osios metinės

Nr. 13 (501)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Cedimino Zemlicko nuotrauka

Vytauto Kasiulio dailės muziejuje galima susipažinti ir su šio dailininko diplominiu darbu „Prieš generalinę repeticiją“ (apie 1941–1943 m.). Šis darbas buvo pripažintas kaip geriausias per visą Kauno meno mokyklos (tada Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutas) istoriją

Pradžia Nr. 14.

Lietuvos geologai (ir ne vien šios profesijos žmonės) mini prof. akad. Juozo DALINKEVIČIAUS 120-ąsias gimimo metines. Apie žymų geologą kalbamės su prof. akad. Algimantu GRIGELIU ir prof. Valentinu BALTRŪNU.

Meistras ir parankinis

Mokslas Lietuva. Ar gerbiami pašnekovai pritartų teiginiui, kad M. Kaveckis ir J. Dalinkevičius buvo tam tikra prasme du poliai Lietuvos geologijos moksle?

Algimantas Grigelis. M. Kaveckis laikėsi labai aiškios krypties: ieškoti to, kas naudinga Lietuvai, ko reikalauja šalies augančio ūkio poreikiai.

JŲ DOMINO GEOLOGINIŲ SLUOKSNIŲ LOGIKA (2)

ML. Sunku tokiai nuostatai prieštarauti.

A. Grigelis. Įdomu palyginti J. Dalinkevičiaus ir M. Kaveckio požiūrius. Pastarojo požiūris labai gerai atsiskleidžia kad ir rašteluose ar laiškuose savo bendradarbiams. M. Kaveckis pradeda žodžiais: „Ponui Juozui Dalinkevičiui“, bet kartais po kablelio dar būna pridėta – laborantui. Kad žinotum savo vietą. Vienoje ataskaitoje M. Kaveckis rašo: „Dalinkevičius, besikarstydamas Mūsų pakrantėse rado tokių ir tokių fosilijų...“

ML. Meistro ir parankinio santykis.

A. Grigelis. O J. Dalinkevičius varė savo linija, ir tai buvo fundamentalioji geologija. Jis anksti suprato, kad be detalių geologinių tyrimų, labai detalaus fosilijų surinkimo ir apibūdinimo neįmanoma nustatyti uolienų amžiaus. Jeigu to nėra, neįmanoma teisingai sudaryti geologinio žemėlapiu. 1931 m. Lietuva jau turėjo geologinių žemėlapių, tačiau jie dar nebuvo tobuli.

ML. J. Dalinkevičiaus įžvalgumas tikriausiai nusileidžia ir šiandieniniam požiūriui. Labai stiprios geologijos mokslinės mokyklos požymis. Iš kur tos pažangios mokslinės mokyklos pagrindus jis gavo? Juk ne Graco universitete, kad ir kaip gerbtume Austrijos geologinės mokyklos laimėjimus.

A. Grigelis. Akivaizdu, kad ne Graco universitete. Tai Peterburgo kalnų institute suformuotos pažiūros. Tame institute J. Dalinkevičius dirbo pas bene žymiausią markšneiderystės specialistą prof. Vladimirą Baumaną, vieną markšneiderijos* mokslo pradininkų. J. Dalinkevičiui vadovavo šis autoritetas, lietuviui patikėdavo vesti praktinius

* Markšneiderija – kalnakasybos mokslo ir technikos sritis, natūriniais matavimais ir geometriniais būdais padedanti nustatyti žemės gelmėse naudingųjų iškasenų struktūrą, formą ir dydį, iškasenose esančius komponentus, jų erdvinį išsidėstymą, uolienų deformacijas ir kitas savybes, būtinas iškasenų gavybai ir pan. – G. Z. past.

LIETUVOS ATEITIES ROJAUS SODAI

Sunku rinkti išbarstytas istorijos šukes

Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai išvakarėse, birželio 27-ąją, Vilniuje lankytojams duris atvėrė Vytauto Kasiulio dailės muziejus, o Tarybos darbo Vilniuje pirmąją savaitę, liepos 6-ąją, bus atidaryti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Išskirtiniai įvykiai, peržengiantys vien kultūrinio gyvenimo ribas. Daugiaprasmiški tam tikrą valstybės brandos etapą žymintys įvykiai, kuriuose jau šiandien galima įžvelgti savotiškų atskaitos taškų ateičiai.

Kalbant apie Valdovų rūmus dera ir tam tikras pakylėtumas. Išbarstytas senosios Lietuvos istorijos ir kultūros skeveldras ne vien renkame, bet tarsi iš naujo atrandame, pamatome naujomis akimis. Gyvenimą matuodami ateities masteliu randame labai stiprų, nors dar ir ne visad įsisąmoninamą ir įsisavinamą istorinį pamatą. Be galo svarbus veiksnys, ugdantis istorinę savimonę, palaikantis ir stiprinantis valstybingumo tradiciją, iš kurios išaugo ir modernios Lietuvos tautinė savivoka. Istorijoje, didžiųjų protėvių siekiuose

Dailininkas Vytautas Kasiulis sugrįžo į Lietuvą. Ir sugrįžo ne kaip sūnus paklydėlis, bet su visa prasmingai nueito kūrybinio gyvenimo kelio spalvų palete.

ir darbuose tarsi girdime savo pačių minčių ir siekių atgarsius. Šiuo atveju svarbu net ne siekių ir darbų mastas, kurį nustato gyvenamasis metas, išorinio pasaulio diktuojamos sąlygos ir istorinė realybė, o tautoje ir žmonėse glūdintis kūrybinis užtaisas, visada susijęs ir su atsakomybe. Ir ne vien atsakomybe už tautos ir valstybės ateitį. Šiandien ne mažiau svarbu rūpintis ir savo istorine praeitimi, jeigu norime, kad ji ir ateityje būtų sava, įsisąmoninta.

Pasakyta apie Valdovų rūmus, kurių atkūrimo istorija iš pradžių buvo kupina Sąjūdžio dvasios, bet pradėjus idėją materializuoti dainuojančios revoliucijos pamokos pamirštos. Paaiškėjo, kad ne tiek pati idėja ir jos įkūnijimas svarbu, kiek įkūnytojų personalijos. Jeigu ne tie asmenys daro kad ir gerus darbus, tai darbai išvirsta į blogus,

bent jau tam tikros dalies vertintojų akyse. Tokios kampanijos prieš atstatomus Valdovų rūmus tikriausiai niekas nesitikėjo, istorinės teisybės atkūrimą lydėjo epitetai „muliažas“, „istorijos falsifikavimas“, o laikraščiuose tokios straipsnių antraštės kaip „neteisėta statyba“, „statybininkų piktnaudžiavimai“, „muziejinių išlaidavimas aukcionuose įsigyjant meno kūrinius“... Kritikuojančiųjų išmonei ir vaizduotei nebuvo jokių ribų, ir to pakako, kad rūmų atstatymo darbai būtų sustabdyti. Jie nebuvo užbaigti 2009 m. Lietuvos vardo pirmojo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose tūkstantmečio iškilimams. Į šventę pakviestieji Europos valstybių monarchai ir prezidentai buvo priimami sustabdytos rūmų statybos prieigoje.

Kaltinimai „siaubingais piktnaudžiavimais“ ir kitomis piktadarybėmis nepasitvirtino, bet tautoje buvo pasėta nepasitikėjimo sėkla pačia Valdovų rūmų atstatymo idėja. Įdomu, ar kam pakaks drąsos prisiimti atsakomybę už dorų žmonių šmeižtus, kas apmokės patirtus

■ Nukelta į 10 p.

■ Nukelta į 2 p.

JŲ DOMINO GEOLOGINIŲ SLUOKSNIŲ LOGIKA (2)

■ Atkelta iš 1 p.

užsiėmimus, skaityti paskaitas. Vėliau V. Baumanas buvo perkeltas į Maskvos universitetą, o išvažiuodamas savo markšeiderijos kursą paliko skaityti ne kam kitam, o J. Dalinkevičiui. Po dvejų metų V. Baumanas grįžo į Peterburgą.

Peterburgo kalnų institute buvo suburta labai stipri geologijos ir kalnų inžinerijos mokslinė mokykla, ten dirbo ir tokie autoritetai kaip profesoriai Nikolajus Kurnakovas, Vladimiras Roždestvenskis. Jie vėliau tapo akademikais. Be to, J. Dalinkevičius dalyvavo daugelyje geologijos ekspedicijų įvairiuose Rusijos regionuose, kur įgijo daug patirties.

Pavyzdys jau buvo parodytas

ML. Vis dėlto J. Dalinkevičiaus „boso“ Kaune M. Kaveckio neišėina smarkiai kritikuoti, nes reagavo į kylančios Lietuvos valstybės poreikius, todėl ir rūpinosi taikomąja geologinių tyrinėjimų svarba.

A. Grigelis. Paieškos buvo itin aktyvios, aptikta labai svarbių statybinių medžiagų. Kartais nėra paprasta atsakyti, kokius klotus kuris atrado ar nuodugnai ištyrė. Pirmasis dar K. Grevingkas apžiūrino šalia baltų klinčių stūksančius gelsvų dolomitų klotus šiaurės Lietuvoje. Kad ten esama klinčių, žmonės žinojo nuo senovės. Buvo klinčių laužyklų, nes tas klintis išdegavo, naudodavo iš jų pagamintas kalkes. Lygiai taip pat pietų Lietuvoje tokiomis pačiomis kalkėmis, tik gautomis iš baltosios kreidos, žmonės baltindavo pirkias.

Valentinas Baltrūnas. Taikomasis geologinių tyrinėjimų poreikis ėjo iš valdžios institucijų. Kiek vėliau, 1936 m. sudarytas Lietuvos energijos komitetas su atskiromis sekcijomis. Vienai iš sekcijų – Žemės turtams tirti – vadovavo technologai: prof. Pranas Jodelė (1871–1955), o jo dešinioji ranka buvo asistentas Adolfas Damsiškis. Pasiteltas ir J. Dalinkevičius, pas P. Jodelę baigęs Technikos fakultetą, taip pat ir kitų geologų. Jie tiesiog gavo vyriausybės pavedimą ieškoti naudingų iškasenų, nes vargu ar patys tokią užduotį būtų sau kėlę.

A. Grigelis. Mes drąsiai peršokome į 1936 m., kai jau buvo labai daug padaryta ir būtent Lietuvos – Vytauto Didžiojo universiteto dėka.

V. Baltrūnas. Proga priminti, kad bene pirmas cemento fabrikas Lietuvoje buvo 1914 m. pastatytas prie Pamerkių kaimo kitapus Merkio (Mielupyje). Vadintas Valkininkų cemento fabriku. Tą fabriką statė P. Jodelė, cementas gamintas iš vietinės žaliavos – ledyno atvilkto baltos kreidos luistų Merkio pakrantėse. Tačiau pradėtą gamybą nutraukė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas. Vėliau buvo sugriautas ir pats pastatas.

A. Grigelis. Prof. P. Jodelė buvo žymus chemikas technologas, specialistas, bet ir geologijoje nepėsčias. Parašė ir vadovėlių, 1922 m. išleido knygą „Geologiniai tyrinėjimai su Lietuvos geologijos daviniais“, statybiniams medžiagoms ir technologijoms skirtų knygų. Todėl P. Jodelė ir buvo ta asmenybė, kuria buvo galima drąsiai remtis kaip vienu Lietuvos energijos komiteto vadovu. Beje, jo cemento fabrikas po Pirmojo pasaulinio karo sunyko, tačiau atminimas apie tai ilgam liko gretimame Kašėtų kaime, kur vienoje troboje apie 1970 m. teko matyti

Juozas Dalinkevičius – Peterburgo kalnų instituto studentas; jis su instituto uniforma, nes studijos Kalnų institute buvo prilygintos mokslui Kadetų korpuse

ant sienos kabantį jauno Prano Jodelės fotoportretą. Beje, Jonas Basanavičius buvo vienas iš P. Jodelės cemento fabriko statybos bendrovės akcininkų.

V. Baltrūnas. Dar 1901 m. Plimute (Masačusetso valstija, JAV) išleistas pirmas lietuviškas vadovėlis „Geologija“. 2011 m. „Geologijos akiračiuose“ straipsniu teko to vadovėlio 110-ies metų sukaktį paminėti. Tą knygėlę parašė S. M. inicialais pasirašęs autorius. Spėjama, kad tai Stasys Matulaitis, tuo metu dirbęs JAV ir parašęs daug panašių mokslo populiarinimo knygelių. „Geologija“ – savotiški geologijos mokslo pagrindai, buvo 114 puslapių.

A. Grigelis. Jeigu neklystu, autorius rėmėsi Archibaldo Geikie (Archibald Geikie, 1835–1924) knyga?

V. Baltrūnas. Taip, tai Edinburgo universiteto profesoriaus parašyta knygėlė, kurią į lietuvių kalbą išvertė veikiausiai medikas S. Matulaitis. Labai protingai parašyta knygėlė su kvalifikuotai išdėstytais bendrais geologijos mokslo dėsningumais ir pagrindais, nepasenusiais ir mūsų laikams. Ko gero, praverstų perskaityti ir mūsų geologiją studijuojantiems pirmakursiams.

ML. Ta knygėlė buvo skirta Lietuvos ar JAV lietuvių skaitytojams?

V. Baltrūnas. Veikiausiai lietuviškai skaitantiems, nes Lietuvoje galiojo spaudos draudimas. Tačiau knygėlė iš JAV patekdavo ir į Lietuvą, skaitytojais galėdavo susipažinti su geologijos mokslo pradmenimis.

Tyrė klintis, tinkančias gaminti cementą

A. Grigelis. Norėčiau pratęsti pradėtą mintį, kadangi užsiminiau apie Menčius ir ten J. Dalinkevičiaus aptiktas permo klintis (tai kalcio karbonatas), tinkančias gaminti cementą. 1929 m. J. Dalinkevičius su Zigmantu Novickiu atliko šiuos savo tyrinėjimus: kirtu klintyje šūrfus, siekė nustatyti, kiek tos klintys grynos ir kiek dolomitizuotos. Mat dolomitas (kalcio-magnio karbonatas) dėl magnio priemaišos netinkamas gaminti cementą. J. Dalinkevičius ir Z. Novickis rado keliasdešimties hektarų plotą, kur magnio priemaiša buvo mažesnė negu 1 proc. Prieita išvada, kad šios klintys tinka gaminti cementą. Tačiau iki Antrojo pasaulinio karo taip ir nesugebėta pradėti tos gamybos. Tiesa, 1930 m. viena estų firma „Kiršas ir Co“ Menčiuose turėjo karjerą ir išdegdavo kalkes, bet

cemento negamino. Mat cemento gamyba gan brangus malonumas.

ML. Ar pigiau buvo prieškarui iš Anglijos į Lietuvą įsivežti Portlando cementą?

A. Grigelis. Ne tik tai. Pabrėžčiau, kad J. Dalinkevičius iki 1940 m. atliko daugelio geologijos sričių fundamentinius šios srities tyrimus. Po M. Tomášausko 1924–1925 m. atliktų tyrimų atskaitos (išspausdinta 1927 m.) J. Dalinkevičius žurnale „Gamta“ (1936 m. Nr. 2) savo publikaciją pavadino „Kiek mes pažįstame Lietuvos geologiniu atžvilgiu ir kokie mūsų tyrinėjimų uždaviniai artimiausioje ateityje“. Galiu pasakyti, kad J. Dalinkevičius buvo labai įžvalgas, neabejotinai aukštos klasės geologijos

specialistas. Jis sugebėjo įžiūrėti, kas būtina darytina Lietuvos geologiniuose tyrimuose.

ML. Kaip gerbiami pašnekovai vertina katedros vedėjo M. Kaveckio sprendimų būtent J. Dalinkevičių ir Z. Novickių nukreipti į šiaurės Lietuvos tyrimų klinties klotų? Juk pats M. Kaveckis į šią tyrimų sritį nesiveržė.

A. Grigelis. Jau pirmoje ekspedicijoje į šiaurės Lietuvą 1925 m. vasarą M. Kaveckis atliko, kaip jis pats vadino, rekognoskuotę. Kartu su J. Dalinkevičiumi apvažiavo kone visą Lietuvą ir tikriausiai pastebėjo savo pavaldinio polinkį. Manau, kad M. Kaveckis neatsitiktinai jam davė tyrinėti Papilę ir šiaurės Lietuvą. 1926 m. pagrindinė užduotis Dalinkevičiui buvo Papilė:

važiuok ir daryk kasinius, gręžk gręžinius, rink suakmenėjusią fauną.

ML. Sunkus fizinis ir organizacinis darbas, kai teko telkti darbininkus ir visa kita.

A. Grigelis. Darbininkams buvo mokama po 5–6 litus už darbo dieną, tad norinčių padirbėti pakako. O M. Kaveckis pasiėmė sau tyrinėti mineralinius vandenius.

V. Baltrūnas. M. Kaveckis pagal išsilavinimą buvo geochemikas, tad geologijoje nebuvo labai stiprus. Labiau linko į geochemiją. Jam mineralinius vandenius, meteoritus tyrinėti buvo pats tas.

A. Grigelis. Iš archyvinė duomenų negalėčiau tvirtinti, kad M. Kaveckis J. Dalinkevičių būtų siuntęs kur sunkiau, o pats būtų rinkęsis lengvesnę temą.

Tas prieštarai vertinamas žemėlapis

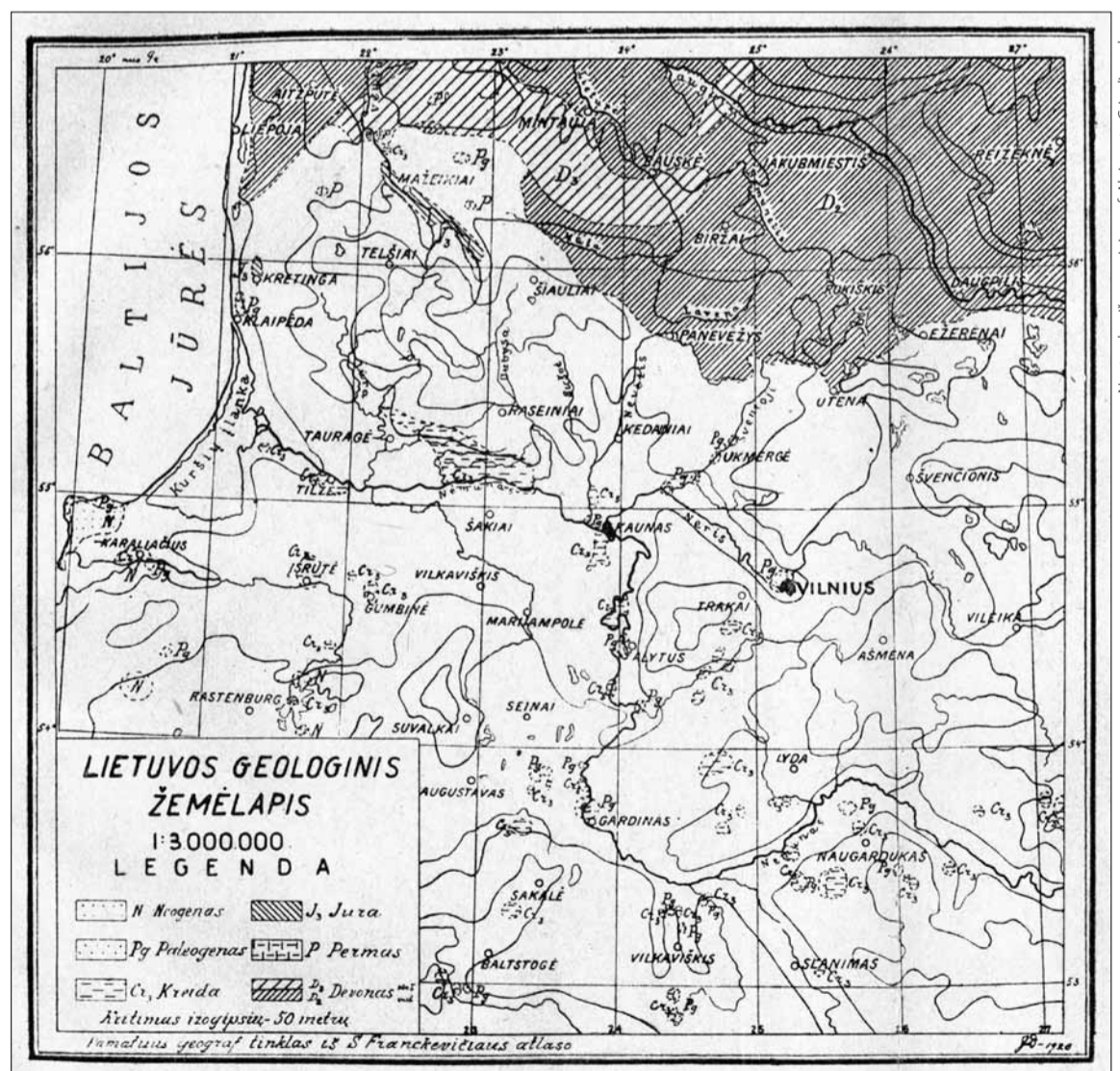
V. Baltrūnas. Tam tikros istorijos būta su M. Kaveckio sudarytu Lietuvos geologiniu žemėlapiu. Jis sudarytas anksčiau už J. Dalinkevičiaus žemėlapi, tačiau blogiausia, kad buvo klaidingas. Studentams jo nerodome. Aš ir pats apie jį sužinojau tik per geologijos kandidatinio minimumo egzaminą...

A. Grigelis. O be reikalo nerodote. Tai paplitęs požiūris, kuriam pritarti neskubėčiau, šiuo atveju reikia vertinti istoriškai, tyrimų raidoje. Kaveckis užsiėmė Lietuvos geologinio žemėlapio sudarymu, darė šį darbą kryptingai, rinko medžiagą. 1931 m. tą žemėlapi jau buvo padaręs. Kaveckis kai kurių dalykų tuo metu nežinojo, kaip kad nežinojo ir Dalinkevičius. Pastarasis nebuvo pirmas to žemėlapio sudarytojas, kadangi nebuvo darbo grupės

šefas. Paprastai šefui tenka tokio žemėlapio autorius garbė. Todėl Kaveckis tėra to žemėlapio sudarymo išraiška, jo pavardė figūruoja kaip autorius. Faktiškai žemėlapi sudarė Mineralogijos ir geologijos katedros darbuotojai, nežinoję dviejų svarbių dalykų. Pirmas: nežinotas Biržų-Pasvalio gipsų susidarymo amžius. Kadangi gipsų klotai buvo pragręžti ir Purmaliuose, tad buvo gretinamas permas su devonu. Permas – jaunesnė geologinė sistema. Žemiau eina karbonas, kai Lietuvos teritorijoje buvo sausuma (išskyrus patį ankstyviausiąjį karboną). Devonas ir permas pasižymėjo panašiais sedimentacijos reiškiniais. Ir devone, ir perme buvo lagūnų, kuriose formavosi gipsai. Aptariamo meto Lietuvos geologai tuos gipso sluoksnius tapatino, taip ir parodė žemėlapyje.

Ir antras dalykas, kurio jie nežinojo: kiek Lietuvoje paplitęs terciaras. M. Kaveckio žemėlapyje terciaro parodyti dideli plotai, o iš tikrųjų tie ploteliai yra visai maži – tik neogenas Anykščių apylinkėse. Vėliau visa tai išaiškino Dalinkevičius.

Beje, Kaveckis 1932 m. viename savo straipsnių, skirtame ekspedicijniam darbams, pripažino padaręs klaidą ir tai daug ką keičia. To nežinojome iki 2012 m., kol neišsiaiškinoje sudarinėdami knygą apie M. Kaveckį. Ligi tol kartojome tą patį, kad Kaveckio sudarytas geologinis žemėlapis neišlaiko kritikos. Tą nuomonę reikėtų koreguoti. Tokios buvo istorinės geologijos mokslo tyrimų aplinkybės, tad Kaveckio labai kritikuoti nereikėtų. Kai ruošdamas knygą radau 1932 m. Kaveckio frazę apie pripažintą klaidą, tuojau atkreipiau kai kurių mūsų profesorų dėmesį, kurie savo straipsniuose kartoję įprastą Kaveckio žemėlapio

Juozas Dalinkevičiaus pirmasis „Kosmos“ žurnale skelbtas Lietuvos geologinis žemėlapis masteliu 1:3 000 000, pažymėtas „JD 1926“

vertinimą. Ne visai prastas tas žemėlapis buvo, žinant to meto Lietuvos geologijos lygį. Jeigu į visas aplinkybes neatsižvelgtume, kristų šešėlis ant to meto mūsų geologijos lyderių kompetencijos ir profesionalumo.

V. Baltrūnas. Kaveckiui koją pakišo požūris savo darbuose neminėti bendraautorių, jo vadovaujamos Mineralogijos, vėliau Mineralogijos ir geologijos katedrų mokslo darbuotojų. Jeigu būtų suminėti visi bendraautoriai, tai atsakomybė už geologinį žemėlapių būtų kolektyvinė.

A. Grigelis. Klaidos pripažinimas iš dalies atperka šią kaltę. Kai Kaveckis 1931 m. apgynė savo disertaciją, geologinių tyrimų srityje jis reiškėsi mažiau. Rūpino si katedros reikalas, tyrė mineralinius šaltinius, tyrinėjo meteoritus, taigi pasuko šiek tiek į šoną. Jam visa tai buvo gal ir įdomiau. 1929–1933 m. Lietuvoje nukritę meteoritai buvo tiriami paieškos ir tyrimo komisijos, kurią be Kaveckio sudarė Kazys Sleževičius, Povilas Brazdžiūnas ir Bernardas Kodaitis (Kodatis). 1930 m. vasarą Kaveckis dalyvavo Prancūzijos geologų sąjungos 100 metų minėjime. Ten susipažino su Prancūzijos geologijos garsenybe mineralogų, vulkanologų ir meteoritų žinovu Antuanu Fransua Alfredu Lakrua (Antoine François Alfred Lacroix, 1863–1948), Prancūzijos geologų draugijos pirmininku, Mokslų akademijos sekretoriumi. Į Paryžių Kaveckis nusivežė Andrioniško meteorito (nukritusio 1929 m. vasario 9 d.) gabaliukų ir sėkmingai išsimaikavo į kitus meteoritus. Už vieną gabalėlį gavo retą Vakarų Afrikoje 1924 m. nukritusio meteorito skeveldrą (achondritą *Bereba*). Tokie mainai buvo paplitę. Kaveckis parsivežtas meteoritų liekanas laikė savo nuosavybe. Kai kuriuos saugojo namuose, kai kas vėliau atsirado ir katedroje.

Jis dirbo ir kaip kalnų geometras

A. Grigelis. Verta prisiminti, kaip dirbo Dalinkevičius. Jis plačiai reiškiasi spaudoje, 1927 m. žurnale „Kosmos“ (Nr. 1) rašo straipsnį „Lietuvos geologinių tyrimų reikalai“. Straipsnyje teigia: „Mūsų valstybė dėl sunkios ekonominės padėties negali įsteigti geologinės įstaigos su kokiais nors etatais“. Labai teisingas pastebėjimas.

ML. Turima minty tokio pobūdžio įstaiga kaip dabar veikianti Lietuvos geologijos tarnyba?

A. Grigelis. Jau tada Geologinių tyrimų tarnybos steigimo būtinybė buvo suprata.

V. Baltrūnas. Dauguma Europos valstybių tokias tarnybas turėjo, nes tai valstybės civilizuotumo požymis – žinoti, kas valstybės gelmėse glūdi ir kokias naudingąsias iškasenas galima eksploatuoti.

A. Grigelis. Dalinkevičius 1930 m. jau turi padaręs Lietuvos ir jos pakraščių podiliuvinio reljefo žemėlapi. Kam reikėjo? Tam, kad ant jo Dalinkevičius galėtų padėti geologijos duomenis. Geometriškai projektuojant sluoksnių išėigas į šį paviršius, reikia žinoti, koks yra tas paviršius: lygus ar nelygus, su įdubomis ir visu kuo. Nuo to priklauso geologinės linijos, skiriančios dviejų

Prof. A. Grigelio rankose Lietuvos universiteto Geologijos katedros vedėjo doc. M. Tomašausko pranešimas Matematikos-Gamtos fakulteto dekanui Z. Žemaičiui, kad J. Dalinkevičius įdarbintas laboranto pareigoms nuo 1925 m. birželio 2 d.; viršuje Z. Žemaičio rezoliucija

skirtingų amžių uolienas, priklauso jų konfiguracija. Tai štai minėtą žemėlapi padaręs Dalinkevičius galėjo sudaryti patikimesnį geologinį žemėlapi, o Kaveckis tą darė ir be podiliuvinio reljefo žemėlapi.

V. Baltrūnas. „Podiliuvinis“ paviršius – tai senų uolienų paviršius, kurį dengia kvartero periodo nuogulos („diliuvius“). Kaveckis nebuvo išėjęs markšeiderijos kurso, kaip kad Dalinkevičius Peterburgo kalnų institute, todėl ir nepasigedo jokio papildomo žemėlapi.

A. Grigelis. Dalinkevičius viską braižė pats, visur pažymėdamas inicialais J. D. ir metais. Jeigu atsirastų norinčių kurį nors žemėlapi persibraižyti savo vardu, nuplagijuoti, tai tektų turėti reikalų su autorinių teisių apsaugos reikalavimais.

V. Baltrūnas. Daro įspūdį Dalinkevičiaus noras, kuo aiškiau pateikti medžiagą skaitytojui, kruopštumas ir tvarkingumas: faktinė medžiaga surašyta atskirai ant kalkutės, kad neužgožtų paties žemėlapi.

A. Grigelis. Jis dirbo kaip kalnų geometras, parašė ir vadovėlį „Kalnų geometrija“. Atkeipkime dėmesį, kad kalbama apie žemės gelmėse „palaidotus“ geologinius sluoksnius, o ne žemės paviršius. Tai podiliuvinis, pokvartarinis paviršius, glūdintis po ledynų sąnašomis.

Buvusio Karpėnų kaimo, į kurį kasinėti vyko ir Juozas Dalinkevičius, vietoje šiandien „AB Kalcito“ permo klinties karjeras (2013-06-12)

Ką toliau daro šio geologinio žemėlapi sudarytojas Dalinkevičius? Ištyrinėja jurą, nustato visą jūros fauną, paskelbia jos sąrašus, rašo apie Lietuvos jurą. Ištyrinėja apatinę ir viršutinę kreidą. Parašo darbą „Lietuvos kreida ir jos ichtiofaunos svarba stratigrafijai“. Dalinkevičius visą laiką ėjo fundamentinių tyrimų kryptimi.

Pagaliau 1935 m. Dalinkevičius pirmas sudarė visų Pabaltijo valstybių geologinį žemėlapi. Jame pateikė geologinius sluoksnių profilius per Baltijos jūrą iki Minsko. Žemėlapis dar nėra labai detalus, bet iki Dalinkevičiaus tokio išvis nebuvo. 1936 m. Dalinkevičius jau žino daug daugiau negu žinojo tik atvykęs į Lietuvą dirbti. Straipsnyje „Kiek mes pažįstame Lietuvą geologiniu atžvilgiu ir kokie mūsų tyrinėjimo uždaviniai artimiausioje ateityje“ jis parodo visą būsinių tyrimų programą. Kol 1930 m. paskelbė podiliuvinį Lietuvos geologinį žemėlapi, buvo sudaręs galybę profilių. Jie saugomi Vievėje Lietuvos geologijos muziejuje, kur yra ir J. Dalinkevičiui skirta ekspozicija.

V. Baltrūnas. Tie podiliuviniai sluoksniai nėra horizontalūs, todėl svarbu žinoti jų kritimo kampą. Kai kurie sluoksniai banguoja ir visa tai reikia apskaičiuoti. O priklauso nuo žemės gelmių tektonikos, geologinių sluoksnių judėjimo.

ML. Ar jau galėtume išsitariti, kad tuo metu, praėjusio amžiaus ketvirto dešimtmečio pradžioje J. Dalinkevičius jau buvo išskirtinė figūra Lietuvos geologijoje?

A. Grigelis. Mano nuomone, dar ne. Tuo metu jis dar privatdocentas, bet ne tai svarbiausia, kad nebuvo profesorius. Jis jau žino visą prekvarterą, turi sudaręs Pabaltijo valstybių geologinį žemėlapi, kuris po to tobulintas. Žemėlapyje matomi žemės plutos sluoksniai nuo Gardino iki Helsinkio, nuo Heilsbergo iki Minsko ir nuo Rasytės–Tilžės–Kau no iki Vilniaus. Po viso to J. Dalinkevičius jau gali sudarinėti Lietuvos geologinį žemėlapi.

Maždaug tuo metu Dalinkevičius daro savo generalinį posūkį į Lietuvos mineralinių išteklių apibendrinimus. Katedros

ne taip jau prastai atrodo. Visa tai jo padarytas indėlis.

Geologas mąsto braiždamas

A. Grigelis. Šiek tiek peršokome į priekį, tad grįžkime į 1936 m., kai dekanas Z. Žemaitis leido Mineralogijos ir geologijos katedrą padalyti į du kabinetus. Katedros pavadinimas ir vedėjas liko tie patys, bet doc. Dalinkevičius gavo visišką savarankiškumą. Vadovavo Geologijos kabinetui ir už tai gaudavo papildomą atlyginimą. Atsirado atskirų etatų, buvo pasidalytas tarp kabinetų turtas.

1939 m. Dalinkevičius parašo knygėlę „Lietuvos mineralinės žaliavos“, antrą knygėlę – „Statybinių medžiagų terminologijos reikalai“. Iki užgriūnant Antrajam pasauliniam karui Lietuvos ir Latvijos geologai 1940 m. gegužės 13–14 d. spėja surengti lietuvių ir latvių geologų suvažiavimą Kaune su ekskursijomis.

V. Baltrūnas. Šio suvažiavimo keturių dalyvių nuotrauka² buvo spausdinta „Mokslo Lietuvoje“.

A. Grigelis. Jeigu sugebėjome parodyti, kaip nuosekliai J. Dalinkevičius ėjo į geologinių žinių gausinimą Lietuvoje, tai savo užduotį įvykdėme. Manau, jis buvo užsibrėžęs tikslą sukurti Lietuvos geologinio žemėlapi tarnybą, kurią mes šiandien taip ir

Lietuvos energijos komiteto inžinieriai technologai 1937 metais Menčių karjere: Adomas Glodenis, prof. Pranas Jodelė, doc. Juozas Dalinkevičius, Adolfas Damašis

asmeninių ryšių su žymiuoju geologu?

V. Baltrūnas. Kai studijavau Vilniaus universitete, J. Dalinkevičiaus aktyvumas dėl amžiaus jau buvo gerokai sumažėjęs. Prisimenu tuo metu sklandžiusį mitą, kad Dalinkevičius turėjęs posakį: „Geologas mąsto braiždamas“. Buvo kalbama, kad Dalinkevičius tuo posakiu mintyje turėjo savo sudaromą Lietuvos geologinį žemėlapi. Tik braiždamas, sudarydamas geologinius pjūvius ar žemėlapius geologas sugeba sintezuoti visą savo tyrimuose ir literatūroje sukauptą medžiagą, suvokti požemio erdvinį vaizdą ir gali jį išreikšti kartografiškai. Viso pasaulio geologai tokį žemėlapi matydami, jį skaitydami supranta, ką jo kūrėjas norėjo perteikti.

ML. Ar studentus dabartiniai profesoriai taip pat ugdo? Tikriausiai braižoma kompiuteriulyje, nors tai mąstyti juk netrukdo.

V. Baltrūnas. Pirmame ir antrame kurse geologiją studijuojantiems studentams braižymo pakankamai daug. Geologinis kartografavimas, geologinių žemėlapių sudarymas yra vienas iš pagrindų.

Permainų metais

ML. Asmeniniai potyriai, kontaktai su Dalinkevičiumi yra ypač įdomūs, gali turėti ir išliekamosios vertės. Labai įdomu išgirsti ir apie jo mokslinę veiklą didžiųjų permainų metais: J. Dalinkevičiui 1940 m. suteikiamas profesorius vardas, 1941 metais išrenkamas Lietuvos MA akademiku, sovietinė ir nacistinė okupacija... Pagaliau antroji sovietinė okupacija, kai akademiko vardas jam nepripažįstamas, nuo 1946 m. jis Lietuvos MA narys korespondentas.

A. Grigelis. Daug kas nėra įsidėmėjęs, gal ir nežino, kad Dalinkevičius Lietuvos MA akademiku buvo išrinktas 1941 m. rudenį. Išlikęs jo laiškas bendrakursiui Kalnų institute Karliui Bogdanovičiui, rašytas lenkų kalba, gautas iš Lenkijos MA Žemės muziejaus archyvo. Bogdanovičius grįžęs į Lenkiją tapo pirmuoju Lenkijos geologijos instituto direktoriumi. Dalinkevičiaus laiške Bogdanovičiui rašoma, kad 1941 m. rugpjūčio 9 d. buvo paskirti pirmieji Lietuvos mokslų akademijos akademikai: M. Biržiška, V. Jurgutis, A. Janulaitis, Z. Ivinskis, V. Mykolaitis-Putinas, J. Matulis, A. Rimka, A. Saly, S. Šalcauskis. Iš viso devyni asmenys. Šie pirmieji akademikai 1941 m. rugsėjo 22 d. išrinko dar penkis naujus Akademijos tikruosius narius: J. Dalinkevičių, P. B. Šivickį, K. Vasiliauską, P. Šalčių ir V. Krėvę-Mickevičių.

Deja, 1946 m. J. Dalinkevičiui buvo pripažintas tik Lietuvos MA nario korespondento vardas.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

¹ Profesorius Mykolas Kaveckis – inžinierius, mineralogas, geochemikas / Vilniaus universitetas; sudarytojas ir mokslinis redaktorius Algimantas Grigelis. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. – 608 p.
² Baltrūnas V. *Suvokęs bekrastę erdvę, supratęs begalinį laiką...* – „Mokslo Lietuva“ 2003, Nr. 11 (279), p. 12.

ATSINAUJINANTI ENERGETIKA

KAS TRUKDO LIETUVOJE PLĖTOTI BIODUJŲ GAMYBOS VERSLĄ

Mokslo Lietuvos“ pašnekovas – A. Stulginskio universiteto Energetikos ir biotechnologijų inžinerijos instituto direktorius doc. dr. Kęstutis NAVICKAS. Su juo kalbamės apie asociacijoje „Slėnis Nemunas“ vykdomą projektą „Biomės kaip atsinaujinančio energijos šaltinio panaudojimo biokuro gamybai inovacinės praktikos sklaidai“.

Mokslo Lietuva. Gerbiamasis Kęstuti, kaip slėnio „Nemunas“ moky-muose propaguojate biodujų gamybą iš biomasės?

Kęstutis Navickas. Kai atsiranda valstybės interesų ir ta sritis patenka į tam tikras vystymo programas, tada prireikia ir mokymų. Atsinaujinanti energetika Lietuvoje igauja vis svarbesnę vietą, nors pakanka trikdžių ir nesupratimų, tačiau ilgai visi tai išsispręs. Biodujų energetika viena iš atsinaujinančios energetikos rūšių, tik gan savita. Tai biodujų gamyba anaerobinėmis sąlygomis – pūdymu. Keli to savitumo bruožai. Pirmą, didesnę žaliavų dalis gaminti biodujus yra žemės ūkyje, o kita dalis pramonėje. Žemės ūkio atliekos – mėšlas ir srutos, gali būti nugaišę gyvuliai, runkelių lapai ir t. t. Iš pramonės ateina cukraus, alaus, mėsos ir kitos gamybos atliekos.

Biodujų gamyba ne tik teikia energijos, bet padeda tvarkyti aplinką, nes organinės medžiagos paverčiamos degiomis dujomis. Natūralioje aplinkoje tas procesas vyksta nevaldomai, bet jeigu organines atliekas talpinsi į uždaras talpas, galima išsiskiriančias biodujus kaupti ir naudoti. Taigi nieko labai išmoningo nedarome, tik panaudojame tam tikras talpas, jas periodiškai pripildome organika ir paimeame pagamintas dujas.

ML. Darbo gauna organiką pūdančios bakterijos ir tą procesą prižiūrintys darbuotojai.

K. Navickas. Procesas žavus tuo, kad veikia natūralios bakterijos, kurių nereikia kurti, panaudojamos gamtoje esančios.

ML. Jei viskas taip paprasta, kodėl nuo seno Lietuvos ūkininkai biodujų negamino ir nenaudojo? Skirtingai nuo kinų, vokiečių ir kitų tautų žemdirbių.

K. Navickas. Be paminėtų tautų tas dujas naudojo ir intensyviai naudoja austrai, danai ir kitos tautos. Viena priežastis, kodėl Lietuvoje biodujos nebuvo gaminamos ir naudojamos, buvo ta, kad prieš karą elektros energija buvo mažai naudojama, fermose elektros įrenginių beveik nebuvo. Net malūnų ginas sukdamo vėjas, vanduo, arba arklių varomi maniežai. Nuo pokario energija mūsų krašte santykinai buvo pigi. Net ir dabar pasigirsta svarstymų – verta ar neverta gaminti elektros energiją, kai pigiau nusipirkti? Jeigu viską tik vešimės iš kitų kraštų, nebus nieko gero. Vykstant diskusijai apie atominę elektrinę, paskaičiavau, kiek Lietuvai kainuotų, jei tą patį elektros energijos kiekį, kurį planuojame

gaminti, bandytume pasigaminti iš biodujų. Taigi, kad gautume tuos pačius 640 MW, tektų investuoti tiek pat lėšų, užtat įdarbintume dar ir savų darbuotojų. Atominių reaktorių ne kiekvienas gali statyti, o bioreaktorius stato patys Lietuvos statytojai. Šiuo atveju žaliavas energijai ne importuotume, o gamintume savo ūkiuose ir sunaudotume gamybos ir buities atliekas. Be to, gamintume ne vien elektros energiją, bet ir šilumą, kurią galėtume panaudoti racionaliau, negu atominėje elektrinėje.

Kitas dalykas: visos deginamos mineralinės medžiagos į atmosferą išmeta daug teršalų. Augant mokesčiams dėl teršalų, deginimas vis brangsta. Europos Sąjunga reikalauja mokėti ne tik už teršalus, bet ir už didinamą šiltnamio efektą. Tada jau tenka galvoti apie švaresnius energijos gavimo būdus.

Kai atliekos pūva natūraliai, išsiskiria apskaitomas metanas, už kurį mes privalome susimokėti. Moka gyvulius auginantys ūkiai, skerdyklos ir t. t. Teks mokėti ir už gyvulių mėšlą, kaip šiltnamio efektą didinantį šaltinį. Vadinasi, ir mūsų gaminamiems žemės ūkio produktams teks vis sunkiau konkuruoti tarptautinėse rinkose.

ML. Kokie sunkumai kyla norintiems gaminti biodujus? Lyg ir paprastas procesas, tereikia tik padėti pūvimo bakterijoms.

K. Navickas. Ne viskas taip paprasta, kaip gali atrodyti iš supaprastinto pasakojimo. Kad pūvimo bakterijos sėkmingai darbuotų, joms reikia tam tikrų sąlygų, papildomos šilumos, kuriai pagaminti būtina tam tikra įranga. Kas dar stabdo? Niekas nenori būti pionieriais. Panašiai ir kitose šalyse, tačiau Vokietijoje ar Danijoje labai intensyvi informacijos sklaidai. Man teko nemažai stažuotis Danijoje. Nelabai suprasdavau daniškai, bet kiekvieną savaitę laikraščiuose ir žurnaluose rasdavau straipsnių apie biodujus. Ten naudojama ištisai totalinė propaganda – ne tik informacijos sklaidai. Valstybė, visuomenė, politikai įsitikinę, kad biodujus reikia kuo plačiau gaminti ir naudoti.

ML. 1973 m. Danijoje prasidėjusios naftos krizės pasekmė. Danai iš esmės pakeitė energetikos strategiją, priėmė naują energetikos strategiją. Joje aiškiai apibrėžti prioritetai: taupiai naudoti energiją ir iškastinį kurą keisti atsinaujinančiais energijos šaltiniais. Šios strategijos dėka trečdalis šalyje pagaminamos energijos gaunama iš atsinaujinančių šaltinių.

K. Navickas. Visai teisingai. Kai Danijoje energetiniai ištekliai pabrango ne 30 proc., o tris kartus, šalyje prasidėjo visuotiniai bankrotai – ūkininkai, verslininkai ir valstybė priėjo liepto galą. O kada Lietuvoje prabilta apie atsinaujinančius energijos šaltinius? Kai prieš 20 metų grįžau iš Danijos, pradėjau danų patirtį skleisti populiariuose straipsniuose. Niekas nenorėjo nei klausyti, nei girdėti, nes energija buvo labai pigi: „Ką čia paista, mes ne kokie danai“...

Dabar trečdali elektros energijos danai pasigamina iš atsinaujinančių šaltinių, o suvartoja tris kartus daugiau elektros energijos už Lietuvą. Taigi danai iš atsinaujinančių išteklių pasigamina tiek elektros energijos, kiek iš viso reikia Lietuvai. Danijos teritorija 43,1 tūkst. km² (Lietuvos – 65,3 tūkst. km²), šalyje gyvena 5,6 mln. gyventojų (Lietuvoje apie 3 mln.). Lietuvos atsinaujinančiosios energijos tankis

ir padengia. Dabar saulės energijos jėgainių statytojai, patyrę nuostolių, patrauks Vyriausybę į teismą ir jeigu laimės procesą, nukentės Lietuvos, t. y. visų mūsų pinigai. Visiška netvarka.

Jeigu paanalizuotume, kokias kainas už atsinaujinančių šaltinių energiją moka Italija, Vokietija, Austrija, tai pamatyti, kad Lietuvoje numatyta supirkimo kaina nebuvo labai didelė. Iš esmės juk atsinaujinančių energetiką ne valstybė paremia, bet šalies visuomenė mokėdama už tą energiją. Gamindami biodujus iš atliekų švariname aplinką ir gaminame šilumą ar elektros energiją, taigi vienu šūviu nušauname du zuikius. Netgi tris, kadangi bakterijų perdirbtą substratą išvežame į laukus kaip trąšą. Iš laukų paėmę organiką atgal sugrąžiname trąšas.

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Aleksandro Stulginskio universiteto Energetikos ir biotechnologijų inžinerijos instituto direktorius doc. dr. Kęstutis Navickas demonstruoja bioreaktoriaus modelį

toks pats kaip Danijos, tik mes tomis galimybėmis nepasinaudojame. Kodėl? Stokojame gerų energijos gamybos ir naudojimo tradicijų, sektinų pavyzdžių. Jei vienas kitas ūkininkas pasistatys biodujų jėgainę ir įsileis pasižiūrėti kad ir kaimynus, geru pavyzdžiu užkrės ir kitus.

ML. Galima užjausti ir ūkininkus, kuriuos esam greiti apkaltinti konservatizmu ar nesugebėjimu įžvelgti ekonominės naudos iš inovacijų. Niekas neapdraustas nuo nenumatytų sunkumų, ir ne vien technologinio pobūdžio, bet neretai ir nuo valdžios netikėtų sprendimų, kaip kad nutiko su saulės energetika.

K. Navickas. Pritardamas pasakyčiau, kad kartais koją gali pakišti ir bankai. Žinau keletą atvejų, kai didžiosios gyvulių fermos laimėjo ES Struktūrinių fondų konkursus, o bankai atsisakė skolinti pinigų. Klausiu – kodėl? Girdi, Lietuvoje nėra tokių projektų įgyvendinimo pavyzdžių. Tai kas, kad tokius projektus sėkmingai vykdo vokiečiai, austrai ir kitų šalių ūkininkai. Bankų užsienio pavyzdžiai neįtikina – na, tai ten... Esama ne visada pamatuoto nepasitikėjimo. Kai taip, tuomet kiti potencialūs biodujų gamintojai tokių projektų nesiima. Blogi pavyzdžiai užkrečia ne mažiau nei geri.

Arba kas vyksta su atsinaujinančiosios energijos įstatymu ir šios srities politikos kaitaliojimu? Buvo pasamdyta garsi užsienio konsultavimo bendrovė apskaičiuoti ir nustatyti tarifus atsinaujinančiai energijai. Ne mūsų Kaimo komisija, ne Lietuvos institucijos, bet brangiai apmokami bendrovės konsultantai nustatė superkamos saulės energijos kainą. Staiga mūsų valdžios vyrai susigriebė, kad supirkimo kaina per didelė. Jeigu ta kaina išties per didelė, reikia tą konsultacinę bendrovę patraukti į teismą, kadangi dėl klaidingų apskaičiavimų Lietuvos žmonės patyrė nuostolių. Kompanija brangininkė tuos šimtus milijonų nuostolių tegu

ir padengia. Dabar saulės energijos jėgainių statytojai, patyrę nuostolių, patrauks Vyriausybę į teismą ir jeigu laimės procesą, nukentės Lietuvos, t. y. visų mūsų pinigai. Visiška netvarka. Jeigu paanalizuotume, kokias kainas už atsinaujinančių šaltinių energiją moka Italija, Vokietija, Austrija, tai pamatyti, kad Lietuvoje numatyta supirkimo kaina nebuvo labai didelė. Iš esmės juk atsinaujinančių energetiką ne valstybė paremia, bet šalies visuomenė mokėdama už tą energiją. Gamindami biodujus iš atliekų švariname aplinką ir gaminame šilumą ar elektros energiją, taigi vienu šūviu nušauname du zuikius. Netgi tris, kadangi bakterijų perdirbtą substratą išvežame į laukus kaip trąšą. Iš laukų paėmę organiką atgal sugrąžiname trąšas.

ML. Ar biodujų gamybai tinka tvėnkinių, ežerų dumblas, pagaliau sapropelis?

K. Navickas. Netinka. Buvo entuziastų, su kuriais išbandėme šią galimybę. Dumblė jau susikaupę išpuvusios organinės medžiagos, į aplinką išskyrę dujas (metaną). Nediidelis sluoksnis išsiskiria, bet organikai apmirus ši medžiaga nugula į dugną ir bakterijoms jau nėra ką veikti. Su sapropelio naudojimo pradininku ir entuziastu Antanu Ciūniu aptarėme šios trąšos panaudojimo galimybes biodujų gamybai ir jos atsakėme.

Iškėlėte klausimą, kodėl Lietuvoje taip lėtai įsibėgėja biodujų gamybos ir naudojimo reikalai. Ištis priežasčių gana daug. Nėra tradicijos, gerų pavyzdžių, todėl šio verslo imtis žmogui nėra paprasta. Tai nėra labai pigus užsiėmimas, kainuoja įranga ir rizika. Daug kam atrodo, kad gerokai sumaniau gaminti elektrą, nors ir ten kyla įvairių nenumatytų kliūčių.

Vokietijoje veikia daugiau kaip 7 tūkst. biodujų jėgainių, bet vokiečiai nesibaško, jeigu įvedė energijos supirkimo kainą, tai jos ir laikosi. Tiesa, priklausomai nuo valstybės interesų vieniems gamintojams kaina gali būti sumažinama, kitiems padidinama, bet tai ne verslo žlugdymo siekis. Lietuvoje nėra drąsu investuoti pinigų į stabilumo neturintį sritį. Tai kelia nerimo, nes valstybė, prisiimanti įsipareigojimų dėl atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimo, turėtų jų ir laikytis. Tuo labiau, kad visa tai fiksuota Lietuvos

energetikos strategijoje ir Atsinaujinančiosios energijos strategijoje, taip pat ES direktyvose iki 2020 m. įsipareigota 23 proc. elektros energijos gaminti iš atsinaujinančių šaltinių.

ML. Jau patys tu įsipareigojimų strateguotojai ir vykdytojai pripažįsta, kad pakaks ir perpus mažesnių skaičių, nes visų įsipareigojimų įvykdyti nepavyks.

K. Navickas. Galima elgtis ir taip, bet pagalvokime apie ateitį: negi yra manančių, kad gamtinės gujos ar naftos produktai dar galės pigti? Nepigs ir tas pats uranas, naudojamas atominėje elektrinėse. Pasaulyje iškastinių energijos išteklių atsargos mažėja. Yra dalykų, kurių net nuspėti neįmanoma. Kas dar neseniai galėjo pagalvoti, kad kinai taps energijos gamybos iš saulės, vėjo, biomasės lyderiais? Kinai plėtoja būtent šias energijos rūšis. Jeigu kinus, vokiečius ar danus laikome jaunuoliais, tai ir toliau elkimės kaip kad ligi šiol darėme.

ML. Nepaisant visų sunkumų ir nuolat kylančių naujų problemų, alternatyvūs energijos šaltiniai Lietuvoje vis plačiau panaudojami ir šis procesas neabejotinai spartės. Kitų šalių pavyzdžiai privers sparčiau sukėti ir mus. Ar nekils konkurencija tarp pačių įvairių sričių atsinaujinančių energijos šaltinių naudotojų?

K. Navickas. Atsakysiu, kodėl ėmiausi biodujų problematikos, o nesėmčiau vėjo, saulės ar kitos alternatyvios energetikos dalykų. A. Stulginskio universitete dėstau visus šiuos gamybos būdus, bet labiausiai domiuosi būtent biodujų gamyba. Jeigu mums rūpi ekonomikos reikalai, neišvengiamai tenka įsivelti į šią sritį. Mat didesni pinigų srautai sukame čia. Jei turėtume mažai žemės, neišmaitintume savo šalies, tai visa ši kalba būtų tuščia. Turėjau partnerių Italijoje, pradėjome aiškintis, ar galima biodujų gaminti Sicilijoje. Mes matome vieną šaltinį – atliekas, iš kurių gaminamos biodujos. Sicilijoje žmonių daug, bet auginti ten mažai ką galima – apie biomasę galima pamiršti. Apie biodujus diskutuoti būtų lyg ir šventvagystė. Bet pastebėjome, kad aliejaus gamyboje lieka daug išspaudų ir jas italams pasiūlėme nukreipti į biodujų gamybą. Italai gamina daug sūrių, o išrūgas, miestelių organines atliekas taip pat galima nukreipti dujų gamybai. Inventorizavome Sicilijos biomasės gamybos galimybes, parengėme tam skirtas publikacijas tarptautinėje spaudoje. Dabar dar vienoje konferencijoje apie tai paskelbsime.

ML. Kodėl Jums parūpo Sicilija? Buvote sužavėtas Francio Fordo Coppolos režisuoto filmo „Krikštaitė“; o gal Damiano Damiani serialu „Aštuonkojis“ apie Sicilijos mafiją?

K. Navickas. Viskas daug paprasčiau. Turiu Italijos universitetuose pažįstamų, teko keletą kartų lankytis. Atvyko vienas doktorantas devyniems mėnesiams pagal mainų programą, dirbo mūsų laboratorijoje, tad netyčia ir pradėjau domėtis Sicilijos galimybėmis. Pamėginome naują biodujų gamybos rinką sudominti Lietuvos verslininkus, kadangi Sicilijoje nėra vienos biojėgainės žemės ūkyje dar nėra pastatyta. Kuo mes prastesni už vokiečius ar austrus, kodėl nepradėjus tokių jėgainių statyti kad ir Sicilijoje? O kad Lietuvoje šio verslo laukia gera ateitis, man nekyla abejonių.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

PAULIS VALDENAS – bibliometrijos pradininkas rytuose

Prof. Ona VOVERIENĖ

Paulis Valdenas – vienas žymiausių pasaulio chemikų ir chemijos istorikų, Rygos politechnikos instituto profesorius (1894), jo direktorius (1902, 1917), Peterburgo mokslų akademijos akademikas (1910), Rostoko universiteto (1919–1947) ir Tiubingeno universiteto (1947–1957) profesorius, SSRS mokslų akademijos garbės narys (1927). Jis nustatė ryšį tarp druskų vandeninių tirpalų elektrinio laidumo ir molekulinės masės (1887–1888), buvo nevandeninių tirpalų elektrinio laidumo ir optinės izometrijos tyrėjas. Visą gyvenimą savo kelrode žvaigždė laikęs chemijos istoriją, šis žmogus tapo ne tik vienu žymiausių Rusijos chemijos istorikų, bet ir naujos metodologinės disciplinos – mokslometrijos ir bibliometrijos vienu iš pradininkų pasaulyje (Voverienė, 1999).

Paulis Valdenas gimė 1863 m. liepos 14 d. (pagal senąjį kalendorių – liepos 26 d.) Valmieros apskrityje Ruozolos valsčiaus Pipėnų kaime, valstiečių šeimoje. Tėvai buvo kaimo šviesuoliai, labiausiai rūpinęsi savo dvylikos vaikų dvasiniu ugdymu. Paulis, būdamas vos penkerių, jau mokėjo skaityti, rašyti ir skaičiuoti. Baigęs Pipėnų pradinę, buvo išsiųstas mokytis į Ciesio apskrities mokyklą, o ją sėkmingai baigęs, įstojo į Rygos realinę. Motinai mirus, juo rūpinosi vyresnieji broliai. Jau mokydamasis Rygos realinėje mokykloje, Paulis šiek tiek užsidirbdavo, padėdamas mokytis silpniesiems moksleiviams. Žavėjosi Šekspyru, mėgo muziką ir pats muzikavo, draugavo su būsimuoju Latvijos epo – „Lačplėsis“ – kūrėju Andriumi Pumpuru. 1882 m. P. Valdenas įstojo į Rygos politechnikumą, vėliau tapusį pirmuoju politechnikos institutu Rusijos imperijoje.

Tuo metu Rygos politechnikume organinės chemijos kursą dėstė Vilhelmas Ostvaldas, talentingas pedagogas, žavi asmenybė, puikus oratorius ir geras chemijos istorijos žinovas. V. Ostvaldo paskaitos politechnikume lankytos gausiai. Jo erudicija, profesionalus mokslo žinių perteikimas nulėmė daugelio to meto Rygos jaunuolių profesijos pasirinkimą ir turėjo didelę įtaką politechnikumo studentų kontingentui augti. P. Valdeniui V. Ostval-

Profesorius Paulis Valdenas (1863–1957)

das tapo mokslininko idealu visam gyvenimui. V. Ostvaldo asmenybės žavesys ir jo aukštos dorovinės savybės nulėmė ir P. Valdeno mokslinius interesus.

Rygos politechnikumas dėl jo populiarumo tapo patrauklus ir užsienio mokslininkams. Kai P. Valdenas studijavo, pas V. Ostvaldą stažavosi Svantė Arenijus, fizikinės chemijos ir astrofizikos kūrėjas, vėliau tapęs vienu iš žymiausių pasaulio mokslininkų, Nobelio premijos laureatu.

P. Valdenas dar studijų metais susižavėjo mokslo tiriamuoju darbu ir kartu su savo mokytoju V. Ostvaldu paskelbė pirmuosius mokslinius straipsnius. Jiems pavyko sukurti metodiką neorganinių ir organinių rūgščių valentingumui nustatyti. Vėliau ši metodika buvo pavadinta Ostvaldo–Valdeno taisykle. Tai buvo pirmasis P. Valdeno įnašas į naujos mokslo šakos – fizikinės chemijos formavimąsi.

Dirbti asistentu politechnikume P. Valdenas buvo pakviestas dar nebaisęs studijų. 1887 m. V. Ostvaldui išvykus į Leipcigą ir katedrai pradėjus vadovauti kitos srities mokslininkui K. A. Bišofui, P. Valdeniui irgi teko keisti savo mokslinių tyrimų kryptį, imtis optinės izomerijos tyrimų. Tai apsunkino,

bet nesutrukdė tęsti su V. Ostvaldu pradėtų tyrimų vandeninių ir nevandeninių tirpalų elektros laidumo srityje. Kaip jau minėta, 1887–1888 m. P. Valdeniui pavyko nustatyti druskų vandeninių tirpalų elektrolaidumo ir molekulinės masės ryšį. 1891 metais prof. V. Ostvaldo vadovaujamas, P. Valdenas sėkmingai apgynė daktaro disertaciją. 1894 m. jis tapo Rygos politechnikumo analitinės ir fizikinės chemijos profesoriumi. Apie šį savo gyvenimo „žvaigždėtąjį periodą“ P. Valdenas rašė: „Tuo metu aš buvau panašus į mitologinį dievą Janusą: dieną mano veidas būdavo atgręžtas į organinę chemiją, naktį – į fizikinę

chemiją“ (Valdenas, 1951). Ir iš tikrųjų, po intensyvių dienos užsiėmimų su studentais (paskaitų, laboratorinių pratybų) savo mokslinį darbą ir eksperimentus jis darydavo naktimis. Miegodavo vos po 4–5 valandas. 1898 m. mokslininkas atrado kitą reiškinį, įėjusį į chemijos mokslo istoriją, – organinio junginio, turinčio asimetrinį atomą, vienos konfigūracijos virtimą kita. Šio reiškinio, pavadinto Valdeno persigrupavimu, atradimas chemikui suteikė pasaulinę šlovę.

1895–1901 m. P. Valdenas tvirtino sparnus skrydžiui į chemijos mokslo istorijos viršukalnes: dalyvaudamas Rygos gamtos tyrinėtojų draugijos veikloje, skaitydavo pranešimus, lankydavosi konferencijose, publikuodavo mokslo populiarinimo darbus. Istorijos archyvuose yra išlikę jo straipsniai: „Apie atomus ir molekules“, „Apie revoliucijas chemijoje“, „Apie Luji Pasterą“, „Apie senuosius ir naujuosius gamtos mokslo pasaulėvaizdžio pamatus“ ir kt. Taip prasidėjo antrasis P. Valdeno mokslinės kūrybos etapas – chemijos istoriko etapas, teikęs jam ypatingą džiaugsmą.

1911 m. P. Valdenas dalyvavo II Mendelejevo chemikų suvažiavime ir čia skaitė du pranešimus: „Apie masės

išsaugojimą cheminėse reakcijose“ ir „Apie chemijos raidą Rusijoje“. Antrasis jo pranešimas davė pradžią Rusijos chemijos istorijos ir visiškai naujos to meto pasaulyje mokslo šakos – mokslotyros vystymuisi, jos metodologinei subdisciplinai – mokslometrijai. P. Valdeno tyrime pirmą kartą pasaulio istorijoje matematiniais statistiniais metodais buvo paskaičiuotas Rusijos mokslininkų įnašas į pasaulio chemijos mokslo raidą. Savo pranešime jis taip pat pirmą kartą suskirstė visus analizuotus pasaulio chemikus į kelias stratifikacijos zonas, – pagal jų darbų panaudojimą chemijos vadovėliuose. Tik nedaugelis pasaulio mokslininkų pakliūva į pasaulinį mokslo elitą pagal savųjų darbų reikšmingumą; beje, ir labiausiai nusipelnę ne visada būna įvertinti Nobelio premijomis. Vėliau, jau 1926 m., vokiečių mokslininkas Alfredas Lotka pasaulio mokslininkus stratifikavo pagal jų produktyvumą, išskirdamas keletą stratifikacijos zonų. Jo atrastas dėsnis, pavadintas Lotkos vardu, buvo pagrįstas tais pačiais mokslometriniais metodais, kuriuos naudojo P. Valdenas.

Deja, P. Valdenas, kaip ir daugelis pralenkusių savo laiką dramatiško likimo mokslininkų (K. Simonavičius, J. Mendelis, Č. Bebidžas, O. P. Otle ir kt.), amžininkų buvo nesuprastas, jo mokslotyros idėjos nebuvo plėtojamos ir keliems dešimtmečiams tapo primirštos. Mokslotyra susiformavo daugiau negu po 50 metų, kai 1911-aisiais buvo paskelbtos P. Valdeno idėjos, o mokslometrija – dar vėliau, tik po 60 metų. P. Valdeno vardą į mokslo istoriją 1969 m. sugrąžino rusų mokslininkas S. Altšuleris (Altšuleris, 1969), vėliau intensyviai propagavo O. Voverienė (Voverienė, 1999).

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Rygos politechnikos institutas (1896 m. liepos 1 d. politechnikumas tapo politechnikos institutu) buvo evakuotas į Maskvą, jo fakultetai išskirstyti į penkis Maskvos aukštąsias mokyklas. Dalis fakultetų pakliuvo į Maskvos universitetą, ir čia P. Valdenas skaitė fizikinės chemijos ir chemijos istorijos mokymo kursus. 1917 m. sausio 1 d. P. Valdenas antrą kartą tapo Rygos politechnikos instituto rektoriumi, o dar po metų jo pastangomis ši aukš-

toji mokykla buvo sugrąžinta į Latviją. 1919 m. P. Valdenas buvo paskirtas Latvijos Respublikos aukštųjų mokyklų ir mokslo departamento vadovu. Tais pačiais metais išvyko į komandiruotę Vokietijon ir ten liko visam laikui. Buvo Rostoko universiteto neorganinės chemijos profesorius, vėliau, jau išėjęs į pensiją, – Frankfurto prie Maino ir Tiubingeno universitetų vizituoju profesorius. 1927 m. jam buvo suteiktas SSRS mokslų akademijos garbės nario vardas. 1928 m. P. Valdenas tapo Švedijos karališkosios mokslų akademijos garbės nariu; 1932 m. – Suomijos mokslų akademijos garbės nariu, 1950 m. – Tiubingeno universiteto garbės daktaru. 1953 m. birželio 23 d. P. Valdenas Tiubingeno universitete perskaitė paskutinę chemijos istorijos paskaitą. 1957 m. sausio 22 d. mokslininkas mirė, sulaukęs 93 metų. Palaidotas Tiubingene, Bergfriedhofo kapinėse.

Paulis Valdenas parašė per 130 mokslo darbų, tarp jų – kelias chemijos istorijos monografijas. Tai – jau minėtoji „Rusijos chemijos istorijos apybraiža“ (1917), taip pat „Chemijos raida Baltijos šalyse“ (1919), „Laisvųjų radikalų chemija. Istorija ir šiuolaikinė laisvųjų radikalų mokymo būklė“ (1924), „Iš chemijos atradimų istorijos“ (1925). Pastarojoje knygoje iškelta daug mokslotyros pobūdžio idėjų, kaip antai – ryšio tarp mokslininko amžiaus ir jo kūrybingumo idėja. 1947 m. pasirodė „Organinės chemijos istorija“ ir kt. knygos. P. Valdeno įsitikinimu, mokslo istorija yra neatsiejama kultūros istorijos dalis. Ji gerokai praplečia žmonių dvasinį akiratį, juos supažindina ne tik su idėjų ir mokslo raida, bet ir parodo, kokią įtaką mokslas daro civilizacijos raidai.

Kreipdamasis į Rusijos studentiją, P. Valdenas linkėjo ne tik užimti didžiųjų gimtosios šalies mokslo pradininkų vietas ir paveldėti tradicijas, bet ir būti jų vertais. Jis kvietė studijuoti pirmtakų darbus, rašyti Rusijos mokslo istoriją, nes „...jeigu mes nežinosime praeities, nesuprasime dabarties. Tik mūsų žinios apie praeitį ir dabartį teikia mums galimybę numatyti ateitį. Juk mokslo istorija – tai pats mokslas, o praeitis – raktas į ateitį“ (Valdenas, 1911).

Įteikta Mindaugo Karaliaus ir VU IF Alumni draugijos premija

Birželio 27 d. vykusioje Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto (VU IF) diplomų teikimo ceremonijoje tradiciškai įteikta Mindaugo Karaliaus ir VU IF Alumni draugijos premija už geriausią bakalauro darbą. Šių metų apdovanojimas atiteko Aušrai Terleckaitei, apgynusiai bakalauro darbą „Sovietinės Lietuvos literatūrinis laukas 7 dešimtmetyje“.

VU IF Alumni draugija, siekdama skatinti studentų mokslinę veiklą, motyvuoti tolimesnės istorijos studijoms, drauge su ilgamečiu Istorijos fakulteto mecenatu Mindaugu Karaliumi premiją teikia nuo 2010 m.

„Idėja įsteigti premiją kilo labai natūraliai. Pats buvau aktyvus studentas tiek mokslo, tiek kultūrinio gyvenimo organizavimo atžvilgiu, galima sakyti, suaugau su Istorijos fakultetu, jo bendruomene, labai vertinu išlikusį ryšį. Visada žavėjaisi mecenatystės tradicija, premija buvo ir yra mano graža universitetui, Istorijos fakultetui už neįkainojamas žinias ir patirtį. Išėjęs į verslą nutolau nuo mokslo, tačiau džiaugiuosi galėdamas prisidėti prie jaunų žmonių skatinimo“, – prisimena VU IF alumnas, verslininkas M.

Karalius, 1996 m. įsteigęs savo vardo premiją už geriausią VU Istorijos fakultete apgintą bakalauro darbą.

„Manome, kad studentų motyvavimas yra labai svarbi alumnų idėjos dalis. Šios premijos teikimas viena stabiliausių mūsų draugijos vykdomų veiklų. Tikimės, kad toks studentų darbų įvertinimas suteiks pasitikėjimo ir įkvėps juos siekti tolesnių žinių, nuteiks prasmingam darbui mokslu, visuomenės ir valstybės labui“, – mintimis dalijosi VU IF Alumni draugijos pirmininkas, istorikas ir žurnalistas Vytautas Bruveris.

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Alumni draugija – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto absolventų asociacija, 2004 m. suburta fakultetui neabejingų auklėtinių, vedamų noro bendrauti, prisiminti gražiausias akimirkas, prisidėti prie fakulteto puoselėjimo, sėkmės ir pripažinimo.

Birutė Kuklytė
VU Istorijos fakulteto Alumni draugija

Mindaugo Karaliaus ir Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Alumni draugijos premija už geriausią bakalauro darbą apdovanojosi Aušra Terleckaitė ir Istorijos fakulteto Alumni draugijos pirmininkas Vytautas Bruveris

Vito Jadžgevičiaus nuotrauka

EGODOKUMENTAI: lobių skrynia,

Pradžia Nr. 3, 6 ir 10.

Tęsiame pašnekesį su profesoriu mi Arvydu PACEVIČIU-MI, aptardami mūsų humanitarinei kultūrai svarbią egodokumentų temą.

Prisiminkime Hilzenus, Butlerius, Rōmerius

ML. Kokius dalykus praskleidė prisimintojo J. J. Hilzeno „Dienoraštis“, ką dar galite papasakoti apie šio autoriaus asmenybę?

A. Pacevičius. Grafas J. J. Hilzenas buvo Livonijos didikas, vienos turtingiausių giminėjų atstovas, bet jau persiėmęs bajoriška Abiejų Tautų Respublikos kultūra. Iš tėvo paveldėjo titulus ir pareigybes, buvo Mstislaulio ir Minsko vaivada, bet aukščiau Vyriausiojo Lietuvos tribunolo maršalkos posto, užimto 1767 m., neišsitarnavo. Dvarus valdė dabartinės Baltarusijos, Lietuvos, Latvijos teritorijoje, ypač Latgaloje. Beje, jo tėvas Jonas Augustas Hilzenas (1702–1767), žinomo veikalo „Livonija“ (Inflanty), išleisto 1750 m. Vilniuje, autorius, turėjo didelius rūmus Vilniuje (dabar nebeišlikę¹). Juose vykdavo puotos, valstybinio masto priėmimai. Minėjome, kad J. J. Hilzenas taip pat buvo masonų veikėjas. Ne eilinis, o vienas pirmųjų, kūrusių laisvosios mūrinių struktūras tiek Karūnos Lenkijoje, tiek Lietuvoje. Liberali tiems laikams auklėjimo sistema šeimoje formavo nepriklausomos mąstysenos ir politinės laikysenos asmenybę, kuriam Varšuvoje „laikant plaktuką“ (t. y. vadovaujant Lenkijos provincijos Didžiąjai ložei, kuriai buvo pavaldūs ir Lietuvos masonai) ir skleidžiant angliškąo ritualo sistemą, Lietuvoje, be veikusių ložės „Gerasis ganytojas“, 1780 m. pabaigoje buvo įkurto „Išminties šventovės“ ir „Uolijoo lietuvių“ ložės².

J. J. Hilzeno „Dienoraštis“ ir Vilniaus universitetą pateko po Antrojo pasaulinio karo, prieš tai buvo Kaune, kur veikiausiai atsidūrė kartu su Kosakovskij iš Vaitkuškio ar kito šios giminės dvaro rinkiniais. Tiesa, neatmestina versija, kad „Dienoraštis“ ir dabartines saugyklas pateko iš Platerių archyvų (J. J. Hilzeno motina buvo Platerytė). Tokią versiją sustiprina ką tik aptiktas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje dar vienas egodokumentai irgi priskirtinas J. J. Hilzeno laišku juodraščių tomelis. Jame, be kita ko, pieštuku įrašyta: „Iš Platerių bibliotekos“, tik nenurodyta, kokia tai biblioteka.

J. J. Hilzeno „Dienoraštį“ sudaro du tomai, aprėpiantys laikotarpį nuo 1752 m. rugsėjo 15 d. iki 1759 m. gegužės 20 d. Projekte „Legodok“ publikuosime pirmąjį tomą, jis jau baigiamas rengti, Irena Katilienė puikai išvertė lietuvių kalbą. „Dienoraštį“ aprašomi įvykiai iki 1754 m. rugpjūčio 25 d.

Antrąjį tomą identifikavome, deja, jau vykstant projektui, ir lėšų jam parengti nenumatyta. J. J. Hilzenas dienoraštį pradėjo rašyti būdamas 16 metų, iš pradžių tai buvo daugiau kelionės užrašai, atskaita sau ir namų mokytojui jėzuitui Karoliui Virvičiui, o kartu ir tėvams, kur valgyta, nakvota, su kuo bendrauta. O keliavo siekdamas įgyti mokslo žinių bei aukštuomenei tinkamo elgesio po visą Europą – pradedant Gdanskū, Viena ir baigiant Paryžiumi, Briuseliu ir Berlynu. Perteikiami išpūdžiai iš susitikimų su karališkųjų ir kilmingų giminių atstovais, aprašomos lankytos

pradžių parodė, kad *corpus*, turintis 4 greičio laipsnius, kai susiduria su sau lygia mase, suteikia jai 2 greičio laipsnius ir du pasilieka sau; o dėl *corpora*, neturinčių *elasticitatem*⁵, jie duoda 2 laipsnius greičio ir 2 – rezistencijos⁶. Pavyzdžiui, kai dramblio kaulo kamuolys atsitrenkia į kitą kamuolį, tas, į kurį atsitrenkiama, turi tiek greičio, kiek turi kamuolys, atsitrenkiantis savo, o ne kokios nors kitos jėgos smūgiu, tad atsitinka, kad sukabinus keliolika kamuolių lygia linija pirmasis žmogaus ranka, pavyzdžiui, 12 laipsnių nuo kitų atitraukiamas⁷, o paskui nusileidamas

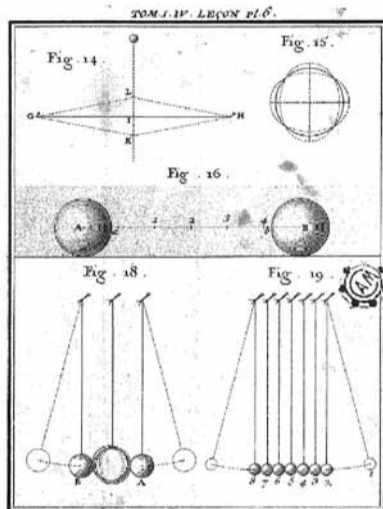
įrodantis, kad vakuume garsas ne sklinda. Daugiausia paskaitų užrašė iš mechanikos (9), hidrostatikos (5), optikos (5), astronomijos (3), elektros (3)¹³. J. J. Hilzeną, kaip rodo dienoraščio užrašai, domino ir ateinančios į eksperimentus moterys, nes jų dalyvavimas tokiuose viešuose renginiuose anuomet buvo retas reiškinys¹⁴.

Antrame „Dienoraščio“ tome minytys dėstomos laisviau, pateikiamos mėnesio įvykių apžvalgos, panašios į atsiminimus. Brėsdamas, kokių 18 metų J. J. Hilzenas pradėjo rašyti palaipsniui išsivadavimas iš vidinės

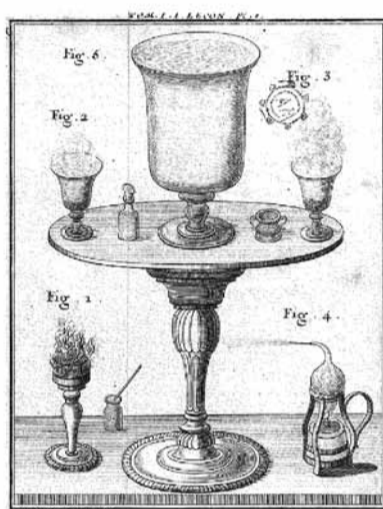
no ir veikė daugiausiai ne Lietuvoje, o Lenkijoje?

A. Pacevičius. Taip, daugelis didikų anuomet gyveno plačiai, turėjo dvarus, valdė manufaktūras, gaudavo pajamų iš įmonių, veikusių toli nuo dabartinės Lietuvos teritorijos. Pvz., Hilzenai pelnėsi ne tik iš dvarų, bet ir prekybos, tarpininkavimo, turėjo interesų Gdanske, Varšuvoje, Lvove ir kt. Tuo jie tam tikra prasme primena mūsų laikų verslininkus, kurie, kaip ir mūsų aptariamai didikai, moka mokesčius, pririekus gina valstybę nuo priešų ir pan. Kalbant apie santykį su Lietuva, jų įnašą, regis, jau minėjau labdara, beje, būdingą ne tik ir ne tiek J. J. Hilzenui, o daugiau jo tėvui, garsėjusiam mecenatyste. Ji apėmė bažnyčių fundacijas, pastangas palengvinti valstiečių ūkinę padėtį, meno ir mokslo rėmimą, šviečiamąją veiklą ir kt. Jėzuitams Hilzenai buvo įsteigę misijas, o Dagdoje (Latgala) fundavo bažnyčią, tapusią giminės mauzolieju (ten buvo skaitomi pamokslai latviškai, per šventes grodavo Hilzenų dvaro kapela). Sekdamas tėvo pėdomis, J. J. Hilzenas suteikė 1200 auksinų Belmonto bažnyčios remontui bei kunigo išlaikymui, o testamente, sudarytame 1783 m. rugsėjo 30 d., be kita ko nurodė „reguliariai ir amžiams pusę visų pajamų iš visų valdų skirti mokslų ir menų plėtrai, neturtingų bajorų edukacijai, taip pat kenčiančių nepriteklių žmonių išlaikymui, ligoninių steigimui, arba paramai jau veikiančių ligoninių, taip pat neturtingiems kaimiečiams pagelbėti“. Beje, testamento papildyme skyrė grynusius tam, kad apsaugotų Romos merginas nuo prostitucijos.

Man knietėtų palyginti J. J. Hilzeno ir T. Grotho testamentus, ypač dėl baudžiauninkų paleidimo į laisvę sąlygų. Mat J. J. Hilzeno atveju būta kelių testamentų variantų, juose kalbama ir apie baudžiauninkų išlaisvinimą, ir apie pavaldinių keliuose dvaruose atleidimą nuo įprasto čišo dvejiems metams, kompensuojant dėl to kylančius nuostolius valdytojams. Taigi būta kelių testamentų variantų, o gal net jų falsifikavimo atvejų. Bet kuriuo atveju J. J. Hilzenas šiuo testamentu šokiravo ne tik giminę, bet ir testamentą vyk-

Eksperimento apie kūnų judėjimą, kurį stebėjo J. J. Hilzenas, iliustracija knygoje: Jean-Antoine Nollet. Leçons de physique expérimentale par M. l'Abbé Nollet. T. 1. A Paris: Chez les Freres Guerin, rue S. Jacques, 1745

Eksperimento su ugnimi, kurį stebėjo J. J. Hilzenas, iliustracija knygoje: Jean-Antoine Nollet. Leçons de physique expérimentale par M. l'Abbé Nollet. T. 1. A Paris: Chez les Freres Guerin, rue S. Jacques, 1745

Žano Nolė eksperimentai pritraukdavo ne tik vyrų, bet ir moterų, kurių dalyvavimą savo dienoraštyje pabrėžia J. J. Hilzenas. Iliustracija iš knygos: Jean-Antoine Nollet. Leçons de physique expérimentale par M. l'Abbé Nollet. T. 1. A Paris: Chez les Freres Guerin, rue S. Jacques, 1745

bažnyčios, bibliotekos, muziejų rinkiniai. Ypač įdomūs Paryžiuje matytų eksperimentų, primenančių cirko ar teatro spektaklius, aprašymai. Tų parodomųjų eksperimentų „autorius ir atlikėjas“ buvo garsus fizikas Žanas Nolė (Nollet)³. Yra žinoma, kad jo eksperimentai sutraukdavo vienukart 500 ir daugiau stebėtojų. Technologijų „perkėlimo“ ir mokslo istorijos tyrėjo prof. Romualdo Šviedrio, parašiusio straipsnį „Kelionė į XVIII amžiaus moderniojo mokslo centrą“ rengiamai knygai, nuomone, minėti aprašymai įdomūs Europos, o gal net ir pasaulio mokslinės minties raidos kontekste, mat kai kas nefiksuoja netgi storose ontologijose, kurių išleista dešimtys tomų. Kita vertus, J. J. Hilzenas rašė ne paskaitų konspektus, o fiksuojant išpūdžius ir, būdamas jaunas ir nepatyręs, daugelio dalykų esmės nesuprato. Tiesa, detales ir eksperimentų eigą J. J. Hilzenas kartais, kai buvo susikauptęs ir geros nuotaikos, aprašydavo gana tiksliai. Pvz., 1753 m. gruodžio 3 d. jis aprašė Nolė eksperimentą apie kūnų judėjimą: „Maloningasis ponas Miončinskis valgė su mumis pietus. Po jų ėjome į maloningojo kunigo Nolė fiziką, jis darė įvairius eksperimentus, kad parodytų *motum corporum*⁴. Iš

j juos atsitrenkia ir savo greitį perduoda⁸ pirmam po savęs kamuoliui, tas – antram, trečiam, iki pat paskutinio, kuris tik vienas nuo kitų per 12 laipsnių nutolsta. Po šių eksperimentų paaiškino *motum compositum*⁹ – tai yra, kai 2 skirtingos priežastys iš skirtingų padėčių, pavyzdžiui, viena iš horizontalios, kita – iš perpendikuliarinės¹⁰, daiktą koki nors pajudina, jis paveiktas *medium motum*¹¹ tarp tų dviejų padėčių *medium* ima; dėl to, kai ant žirgo sėdėdamas raitelis apelsiną tiesiai į viršų meta, apelsinas ne paskui jį, tačiau jam ant galvos arba priešais jį krinta. Po fizikos ėjau pas maloningąjį poną Michalovskį, o iš ten grįžau pas save“.

Praėjus beveik mėnesiui, 1754 m. sausio 10 d. J. J. Hilzenas stebėjo eksperimentus su ugnimi, kurie dienoraštyje taip aprašyti: „Buvau pas maloningąjį kunigą Nolė, jis šiandien aiškino apie ugnį ir parodė, kad *aqua fortis ad spiritum threbetine* įpilta, užsidega ir sukelia didelę liepsną, iškyla per 13 ar 18 colių. Įpylus degtinės į varinį indą, kafeterijos formos, viršuje su labai maža skylute, kaitinant indą ir snapelį į degtinę pamirkus, kai iš indo apačios ir iš šono degtinė šyla ir verda, pridėjus prie snapelio uždegtą žvakę, iš indo kyla ugnies fontanai per keliolika sieksnių“. Iš viso dienoraštyje paminėtos 59 Nolė paskaitos ir eksperimentai, kai kurių turinys tik trumpai aptartas. Išlikusi medžiaga leidžia teigti, kad Nolė demonstravo daugelį savo fundamentaliame veikale¹² aptartų dalykų. Ne viskas J. J. Hilzeną domino vienodai. Didelį išpūdį paliko oro siurblys, kai išpumpavus orą, žvakė užgeso, o pelė apalpo, taip pat eksperimentas,

centūros, taip pat minčių dėstymo rutinos, o gal ir iš savo namų mokytojo priežiūros. Vis dėlto neatsispiria ano meto dienoraščio rašymo įpročiui pasakoti apie kitus, o ne apie save.

ML. Vertinate iš egodokumentų tyrinėtojo žiūros taško. O tai irgi priklausomybė. Bet skaitytojui juk įdomūs ir tie jo išoriniai pastebėjimai, ar ne? Taip pat smalsu, ką Hilzenas nuveikė Lietuvos laubai, juk buvo Livonijos vokiečiai, gyve-

¹ Adomas Honoris Kirkoras taip aprašo Hilzenų rezidenciją Vilniuje: „Arčiau miesto, bet netoli [Vingrių] šaltinių, stovėjo didžiuliai Hilzenų, turtingos, šiandien jau bemaž visai išnykusios Uždauguvio šeimos rūmai; vienas šios šeimos narių, Inflantų vaivada, mūsų raštijoje žinomas kaip Inflantų istorikas. Šiandien jau neliko šių rūmų nė pėdsako, nors neseniai riegsojo jų griuvėsiai“, žr.: Adomas Honoris Kirkoras. Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes. Vilnius, 1991, p. 136.

² Daugiau žr.: Arvydas Pacevičius. Juozapas Jurgis Hilzenas ir jo Dienoraštis: keli štrichai masono biografijai. Iš Laisvoji mūrinių pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 175–196.

³ Jean-Antoine Nollet (1700–1770), kunigas, fizikas, elektros reiškinį tyrinėtojas. Nuo 1734 m. Londono karališkosios akademijos narys. 1735–1760 m. Paryžiuje remiamas kardinolo Fleury dėstė eksperimentinę fiziką. 1753 m. tapo Karališkosios Navaros kolegijos (Royal College of Navarre) profesoriumi. Nolė bendradarbiavo „Recueil de l'Académie des Sciences“ (1740–1767) ir „Philosophical Transactions of the Royal

Society“; be kita ko, parašė: „Programme d'un cours de physique expérimentale“ (Paris, 1738); „Leçons de physique expérimentale“ (Paris, 1743); „Recherches sur les causes particulières des phénomènes électriques“ (Paris, 1749); „L'art des expériences“ (Paris, 1770).

⁴ Motus corporum – kūnų judėjimas.
⁵ Elasticitatem – lankstumas, elastingumas.

⁶ Orig. rezystencija – pasipriešinimas.

⁷ Orig. odwiedziony.

⁸ Orig. komunikować.

⁹ Motus compositus – sudėtinis judėjimas.

¹⁰ Perpendikuliarinis – statmenas.

¹¹ Medium motus – vidutinis judėjimas.

¹² Leçons de physique expérimentale par M. l'Abbé Nollet. T. 1. A Paris: Chez les Freres Guerin, rue S. Jacques, 1745.

¹³ Dėkoju prof. Romualdui Šviedriui, maloniai leidusiam pasinaudoti jo straipsniu „Kelionė į XVIII amžiaus moderniojo mokslo centrą“, kurį jis parengė rengiamai J. J. Hilzeno „Dienoraščio“ publikacijai.

¹⁴ Leçons de physique expérimentale par M. l'Abbé Nollet. T. 1. A Paris: Chez les Freres Guerin, rue S. Jacques, 1745.

Mieli „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai,

kviečiame prenumeruoti „Mokslo Lietuvą“ pašto skyriuose ir internetu 2013-iems metams: mokslo visuomenės informacija Jus pasiekis greičiau ir operatyviau negu laukiant internetinio laikraščio varianto.

Prenumeratos kaina: 1 mėn. – 9,19 Lt, 3 mėn. – 27,55 Lt.

kuri pradeda atsiverti

dytojus, visuomenę. Mat įgyvendinti punktą, pagal kurį baudžiauninkai paleidžiami į laisvę, buvo sudėtinga ne tik dėl politinių ir socialinių realijų, o visų pirma todėl, kad jį įgyvendinus būtų pradingęs pajamų šaltinis – valdiniai ir jų darbas, reikalingi vykdyti punktam apie ligoninių steigimą ir bajorų lavinimą.

Santykį su Lietuva, Vilniumi atspindi „Dienoraščio“ detalės: ilgimasi Šv. Kotrynos benediktinių vienuolyne vienuole buvusios tetos Matildos Hilzenaitės, periodiškai atvykstanta į LDK sostinę su tėvais vykstant Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo sesijoms (vykdavo praėjus dviems savaitėms po Velykų), bičiuliaujami su savo luomo žmonėmis – Radvilomis, Sapiegomis, o ypač Oginskiais ir pan. Pvz.: 1755 m. balandžio mėn. J. J. Hilzenas su tėvais atvyko į Vilniaus Tribunalą, kurio maršalka buvo išrinktas Karolis Stanislovas Radvila („Mielasis Ponas“, 1734–1790), Radvilos „Žuvelės“ sūnus. Programoje buvo vizitas pas Vilniaus vaivadą, t. y. minėto K. S. Radvilos tėvą, bendrauta su jo žmona Ona Liudvika ir kunigaikštystėmis Teofile ir Karolina, dalyvaujant kunigaikščiui LDK vėliavininkui Jeronimui Florijonui Radvilai. Prieš išrenkant Tribunolo maršalką kunigaikštis etmonas (t. y. Radvila „Žuvelė“) iškėlė puotą. Išrinkus Tribunolo maršalką, etmonas vėl „davė pietus ir vakarienę“, kurios metu J. J. Hilzenas, kuriam tuomet buvo 19 metų, susipažino su Radvilaitėmis; jos „Hilzeną pasodino prie kito stalo tarp savęs“. Su Radvilaitėmis, jaunesnėmis vos keleriais metais, Hilzenas prie stalo ir vėliau kalbėjosi, aptarė netgi „Lvovo kontraktus“. Kiti priėmimai vyko pas Trakų kaštelioną Tada Oginskį, su kuriuo Hilzenus siejo ypatinga bičiulystė (keisdavosi knygomis), taip pat pas LDK vėliavininką Jeronimą Florijoną Radvilą Lukiškėse. Ten vyko vokiškos ir itališkos muzikos koncertas. Dar J. J. Hilzenas mini puotas pas LDK pakanclerį Mykolą Antaną Sapiegą ir LDK išdininką Joną Jurgį Flemingą, kuriuose vėl sėdėjo prie kunigaikštų Radvilaičių, iš kurių vyresnioji „leido su ja bendrauti“. Tribunolo ciklas baigėsi gegužės mėnesį, kai kunigaikštystės paskvietė J. J. Hilzeno motiną į koncertą, po kurio dalyvauta vakarieneje, flirtuota su vyresniąja (Teofile Radvilaite), vėliau susirašinėta. Išvykdamas iš Vilniaus Hilzenai surengė „didelius pietus“, kuriuose dalyvavo LDK maršalka su žmona ir kt.

Taigi, J. J. Hilzeno „išoriniai“ pastebėjimai, neabejotinai, yra įdomūs siekiant pažinti viešą Vilniaus gyvenimą XVIII a. vid., ir siekiant atskleisti privačius J. J. Hilzeno, dar jaunuolio, mėginimus formuoti savo socialinę aplinką, rinkintis draugus. O Hilzenų, kaip ir Romerių, vokiškumas aptariamam laikotarpiu kaip nors ypatingai nebesipareišė. Regis, kad vokiečių kalba J. J. Hilzenui tikrai nebuvo nei pirmoji, nei netgi antroji pagal svarbą. Ne tik dienoraštį, bet ir laiškus jis rašė pirmiausiai lenkiškai, o viešojoje komunikacijoje taip pat vartojo prancūzų kalbą, kurią mokėjo tikrai gerai.

Neaplenkime kunigaikščių Oginskių

ML. Jei jau prisimename Hilzenus ir Butlerius, tai juo labiau to verti kunigaikščiai Oginskiai. Paskutinis LDK išdininkas Mykolas Kleopas Oginskis polonezo „Atsiveikinimas su tėvyne“

Tado Oginskio (1712–1783), su kuriuo bičiuliausio Hilzenų šeima, portretas. Trakų kaštelionas ir vaivada, garsėjęs mokytumu, turėjo didelę biblioteką, kurią papildė ir Jano Augusto Hilzeno veikalas apie Livonijos istoriją (Inflanty w dawnych swych i wielorakich aż do wieku naszego dziejach i rewolucjach. Wilno 1750.) T. Oginskis buvo Mykolo Kleopo Oginskio senelis, kaip pasogą gavęs Rietavą

autorius, grįžęs iš užsienių ir matydamas išvargintus savo baudžiauninkus, ryžosi bent jų vaikams suteikti geresnės ateities viltį – įsteigė mokyklą, stengėsi kiek įmanoma pagerinti tų žmonių gyvenimą. Švietėjiškos idėjos valdė krašto protus. Ar ne panašia veikla pagarsėjo Žemaitijoje savo valdas turėjęs Oginskiai – Mykolas ir Irenėjus. Mokė savo valdinius amatų, stengėsi jų vaikams kurti mokyklą, švietė

atsiminimai. Šis M. K. Oginskio atsiminimų pluoštas įrašytas į spausdintų atsiminimų knygos egzempliorių, kuris buvo skirtas skaityti tik šeimos nariams. Jame buvo įrašyti tušti lapai, į kuriuos vėliau M. K. Oginskis prancūzų kalba įrašė papildymų. Juose autorius pateikia daug atviresnės informacijos, skirtos sau pačiam ir artimiesiems. Tipiškas, bet labai retas pavyzdys, kaip rašoma viešumai, publikavimui ir kaip sau bei vidaus vartojimui. Atsiminimų papildymai iki šiol nepublikuoti, o jie gali būti įdomūs ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių skaitytojams, nes atspindi plačią M. K. Oginskio diplomatinę veiklos peripetijas, komplikuočius santykius su carinės Rusijos ir savais (ATR) politikais ir kt.

ML. Kaip šis unikalus knygos egzempliorius su atsiminimų rankraščiu atsidūrė Vilniaus universiteto bibliotekoje?

A. Pacevičius. Šie atsiminimai¹⁵ buvo rasti prieš Antrąjį pasaulinį karą Plungės bažnyčios palėpėje, kai dokumentai ir knygos buvo renkamos iš apleistų pakampių. Paulius Galaunė plačiai aprašęs šį atradimą ieškant muziejinių eksponatų įsteigtai M. K. Čiurlionio galerijai (dabar – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus) „Muziejinio novelės“: „Kai nuo „viškų“ visi daiktai buvo nukelti ir pergabenti pakuoti į vieną klebonijos kambarį, dar kartą ėmiau tikrinti visus „viškų“ pakampius, kad ko nors nepalikčiau. Prie vieno kampo gulėjo keturios „plytos“. Mums betriušiant, jos netrukdė, tad nekrepim į jas dėmesio. Dabar,

dokumentais, kurių autorius nenorėjo skelbti viešumon. Taigi, rastoji knyga – atsiminimų egzempliorius – buvo unikumas. Ją perdavė Kauno universiteto bibliotekos rankraščių skyriui¹⁶. Po karo atsiminimai pateko į Vilniaus universiteto biblioteką.

Tokių dalykų būtina registruoti ir žinoti, nes kiekvieno egodokumento kilmė, sąsaja su sudarymo vieta ir aplinkybėmis yra nepaprastai svarbi.

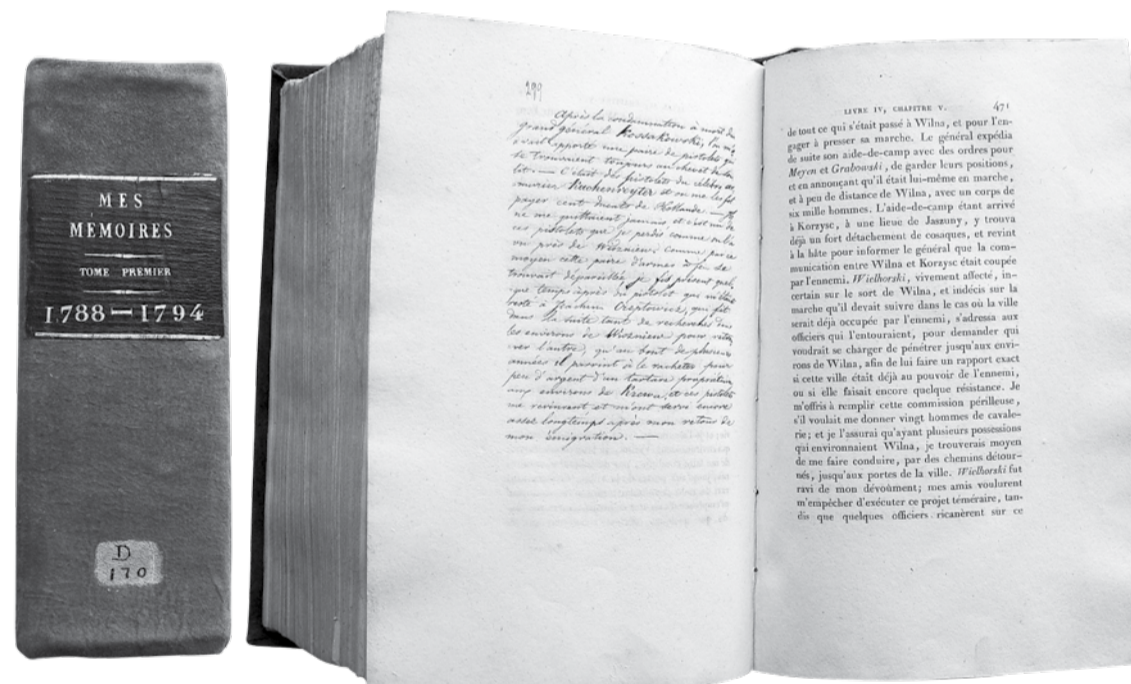
Mirus gydytojai, žurnalistei, rašytojai FILOMENAI TAUNYTEI sunkią ne-tektes valandą nuoširdžią užuojautą reiškiamo velionės dukrai Dianai ir artimiesiems.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

perimti rusišką abėcėlę ir anksčiau. Yra išlikusių unikalių tekstų. Štai pasiturintis valstietis Antanas Bernotas nuo Panevėžio paliko ranka rašytą knygėlę „Mano gyvenimo vargų istorija“. Rašyta rusiškai dar prieš lietuviškos spaudos draudimą. Autorius rašo tarsi savo autobiografiją, vardija patirtas skriaudas. Bet esmė ta, kad autoriui visi aplinkui

Antano Bernoto rankraštinė knygėlė „Mano gyvenimo vargų istorija“, primenanti autobiografinį skundą, rusų kalba prieš 1861 m. rašytą sau ir artimiesiems (saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje)

Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) atsiminimų prancūzų kalba tomelis (saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje)

Mykolo Kleopo Oginskio atsiminimų, prancūzų kalba užrašytų specialiai įrištuose spausdintos knygos lapuose („Atsiminimai“ pirmą kartą buvo išleisti 1826–1827 m. Paryžiuje). Šie atsiminimai buvo skirti ne viešumai, o sau ir artimiesiems (saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje)

kraštą. Neatsitiktinai pirmą elektros lemputę Lietuvoje buvo įžiebtą Oginskių dvare Rietave. Per tokią diduomenę Lietuvos smelkėsi pažanga. Juk turime Oginskių gimines atstovų paliktų pakankamai įspūdingų egodokumentų.

A. Pacevičius. Taip, jau regis minėjome, kad Hilzenai bičiuliausio su Oginskiais, ypač Tadu Oginskiu (1712–1783), kuris, kaip ir J. J. Hilzeno tėvas, garsėjo mokytumu. Esame kalbėję ir apie kitų Oginskių nuopelnus egodokumentikos baruose. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomas egodokumentikos tyrinėjimų prasme unikalus Mykolo Kleopo Oginskio rankraštis –

paskutinį kartą reviduojant patalpą, pajudinau koja ir vieną tų „plytų“. Ji labai lengvai nučiauzė grindimis. Ėmiau kelti. Pasirodo – knyga. Antroji, trečioji „plyta“ – tas pat. Visos keturios „plytos“ virto vienodo formato knygomis rudo zomšo aparais. Tai buvo keturi tomai kunigaikščio Oginskio atsiminimų. Bet kokie tomai! Gražiam popieriuje išspausdinti, įrašant pridėta kita tiek švaraus popieriaus ir beveik visas jis prirašytas smulkia, gražia rašysena. Tai buvo atsiminimų autoriaus užrašai, kaip paaiškėjo iš įklijuoto pirmo tomo viršelyje paaiškinimo, būtent atsiminimų papildymai tais faktais ir

Ji leidžia patikslinti dokumento vietą savininko asmeniniame archyve ir statusą kitos privačios raštijos kontekste, autoriaus nuostatas, o kartais ir autorystę. Vis dėlto noriu grįžti prie to, į ką anksčiau nekreipta reikiamo dėmesio. Turiu mintyje paprastų žmonių – valstiečių, darbininkų, kareivių ir kitų „nekilmingųjų“ asmeninius liudijimus. Pradėjus domėtis, kiek lietuvių carų laikais perėjo į stačiatikybę (taip pat ir savanoriškai) ar pradėjo rašyti kirilika vietoj lotyniškų rašmenų, paaiškėjo, kad tie dalykai labai menkai ištirti. Nuo 1864 m. prie kirilikos buvo pratinama priverstinai, bet būta entuziastų

yra labai blogi. Kaimynai jį esą skundę, artimieji pridarė visokių rūpesčių ir bėdų. Savaip įdomus egodokumentas, nes yra kitoks, negu įprasta. Primena autobiografinį skundą. Taigi, lietuviai labai įvairūs buvo ne tik šiais laikais, bet ir seniau...

ML. Ogi Kristijono Donelaičio laikai? Klebonas guodžiasi adresatams blogais kaimynais ir jo skriaudėjais, dėl kurių eibių jam teko net bylinėtis dėl Tolminkiemio bažnyčiai priklausančių žemių. Irgi egodokumentų pavyzdys?

A. Pacevičius. Reikia gilesnio tyrimo, kiek tie laiškai gali būti traktuojami kaip egodokumentai. Mat regis minėjome, kad korespondencija, turinti dalykinės raštijos ir oficialaus susirašinėjimo požymių, prie egodokumentų turėtų būti priskiriama tik aiškiai apibrėžus, ką ir kaip nagrinėsime. Kita vertus, žemaičių ir lietuvių tautinio atgimimo veikėjai paliko daugybę laiškų, kur rašoma ne tik apie valstybės atstatymo darbus, bet ir apie save ir šeimą. Tiesa, šis asmeninis naratyvas sutinkamas nedažnai, bet jo ieškoti būtina, kitaip nepažinsime Lietuvos valstybės ištakų ir nesuvoksime tautinio išsivadavimo stebuklo pilnatvės.

¹⁵ Mykolo Kleopo Oginskio atsiminimai prancūzų kalba pirmą kartą buvo išleisti 1826–1827 m. Paryžiuje, o 2007 m. pasirodė ir jų vertimas į lietuvių kalbą. P. Galaunės surastasis publikuotų atsiminimų egzempliorius su autoriaus įrašytais papildymais šiandien saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje.

¹⁶ Paulius Galaunė. Muziejinio novelės. Vilnius, 1967, p. 77–78.

JŪRA IR MIESTAS

ISTORINIS KLAPĖDOS UOSTAMIESTIS

Algimantas GRAŽULIS

Egzistuoja dvi glaudžiai susijusios, tačiau labai skirtingos ne tik fizine prasme pasaulio dalys – kontinentinė ir jūrinė. Pasaulio kultūra taipogi skirstoma į kontinentinę ir jūrinę. Būdingas jūrinės kultūros bruožas, kad ji žymiai atviresnė ir visuomet susipynusi su įvairių pasaulio tautų ir valstybių kultūromis. Tai ne tik judanti architektūra, jūrose bei vandenynuose plaukiojančios salos su savitomis bendruomeninėmis struktūromis. Jos dinamiškumas pasireiškia dar ir tuo, kad ši kultūra, jos paveldas, tradicijos neretai labai toli įsikverbia į žemyninę aplinką.

Vikingų, olandų ir anglų epochos (teneišžeidžia portugalai ir ispanai) yra trys ypatingo jūrinio aktyvumo laikotarpiai, kadaise suteikę pagreitį civilizacijos raidai. Tiesa, derėtų prisiminti, kad didžiuosius geografinius atradimus padarė ir itin daug portugalų jūrininkų.

Būdingiausi ir didžiausios apimties jūrinės kultūros dariniai yra uostamiestis. Lietuvoje toks tarptautinės reikšmės istorinis uostamiestis yra Klaipėda.

Uostamiestis, uostas – savo prigimtimi neatsiejama nuo jūros ir/ar vidaus vandenų vieta ar vietovė (uosto akvatorija ir žemė), skirta laivams įplaukti ir išplaukti, stovėti, aptarnauti, kroviniams perkrauti, taip pat keleiviams aptarnauti. Uostamiestis – nedaloma (neatsiejama) uosto(u) sistemos dalis, specifinės, orientuotos uosto(u) reikmėms užtikrinti funkcinės, planinės-erdvinės struktūros ir socialinės sanklodos miestas su uostu (uostais ir/ar prieplaukais). Jo prigimtis ir vyraujanti (pagrindinė) paskirtis – uosto(u) poreikių tenkinimas bei funkcionavimo užtikrinimas.

Prūsijoje nuo seno nuolat buvo bent kelios, tačiau ne mažiau kaip dvi, kraštui labai reikalingos ir itin reikšmingos Baltijos (Rytų) jūros įplaukos su prieplaukais (Prūsijos jūrų uostai).

Gamtinė aplinka ir jos įtaka uostamiestčių plėtočiai

Prūsijos jūrų uostai būdavo įrengiami ir jų miestai statomi ten, kur susiklostydavo palanki gamtinė aplin-

Dangės sandėlių Klaipėdoje atvirukas

ka, geros, ramios ir pakankami gilios įplaukos, užutėkiai bei įlankos (Karaliaučiaus, Piliavos ir kt.). Klaipėdos uostamiestis atsiradimą, netgi jo istorinius pavadinimus bei ilgaamžę raidą sąlygojo labai palanki, tačiau nuolat kintanti bei žmonių veiklos keičiama gamtinė aplinka: žema, klampi Kuršių lagūnos pakrantė, daug kur išskydusi salomis, Baltijos (Rytų, Ven(e)dų, Godano, Kodano) jūra su kadaise baltos smėlio nerijos atskirtomis Kuršių mariomis bei į jas įtekančios Dangės (Danė, Tange) ir Nemuno (Memel, Chronas) upės. Antai Matas Pretorijus nurodo, – tikėtina, kad Kuršių ir kitų nerijų atsiradimą lėmė šiaurės rytų vėjas, nes jūroje yra daug smėlio kalnų, kurie kai kada iškyla ir tampa salomis (...), „Neriu“ prūsiskai reiškia „būti po vandeniu“; pusė mylios nuo Klaipėdos, ties Smeltės kaimu, marios buvusios tik tokio pločio, kad vyras lengvai galėjo numesti akmenį į kitą krantą, tačiau dabar marių plotis siekia pusę mylios, ir dažnai jos dar pasiglemžia nemažai sausumos (Pretorijus M. Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla, II t., III knyga „Prūsijos topografija“, p. 423, 425). Kai įplaukos ar prieplaukos būdavo jūros srovių ar vėjų užnešamos ar žmonių užpilamos smėliu, nuskan-dinant laivus, uostų vietos keistos. Klaipėdai taip nenutiko dėl išskirtinės gamtinės aplinkos ir nuoseklios žmogaus veiklos, nors tokio pavojaus būta ne kartą. Istoriniuose šaltiniuose nurodoma, kad lemtingi buvo 1520 m., kai trys Dancigo laivai užpuolė Klaipėdą, sudegino miestą ir, kas ypač skaudu, – užvertė Dangės uostą akmenimis

(Klaipėdos fachverkas / sudarytojas Kęstutis Demereckas. – Klaipėda: „Libra Memelensis“, 2005. – P. 6). Dėl gamtinių sąlygų bei žmogaus veiklos nuolat kito ir tebekinta ir viso Klaipėdos sąsiaurio bei jos uostų gylys. Dabar išskiriamas 10 km ilgio ir 0,4–0,6 km pločio Klaipėdos sąsiauris (anksčiau laikytas Nemuno žiotimis), besitęsiantis nuo Kiaulės nugaros salos iki Baltijos jūros ir turintis 10–14 m gylių.

Klaipėda (Memel) – garsi ir stipri tvirtovė ir miestas prie jos, čia pat į Baltijos jūrą išilieja Kuršių marios ir Danės (Tange) upė, ir dėl to yra puiki įplauka laivams. Iš pradžių priklausė Kuršui, 1250 metais antrąjį aukštą pastatė Livonijos krašto magistras brolis Eberhardas, o trečiąjį 1380 metais pastatė ir pavertė tikra tvirtove Konradas fon Valenrodas, vėliau tapęs didžiuoju magistru; ją dažnai puldinėjo sembai ir žemaičiai. 1323 metais žemaičiai sudegino Klaipėdos miestą ir tris priešpilius-slėptuves. 1328 metais Livonijos ordino broliai tą pilį perleido Vokiečių ordinui; nuo to laiko ji dar priklausė Prūsijai; po to dažnai stipriai nukentėdavo nuo gaisrų. Antai miestas degė 1379 metais, taip pat 1389 metais ir 1410 metais, visa tai atsitikdavo per žemaičius. 1459 metais žemaičiai sudegino Klaipėdos pilį. 1464 metais ją puolė dancigiečiai, bet veltui; tačiau jie atėmė 11 laivų. 1520 metais dancigiečiai sudegino pusę miesto ir atėmė du laivus. 1679 metais, kai miestą užėmė švedai, sudegė sandėliai, priemiestis, Vitė, ir dar du trečdaliai miesto. Po to miestas buvo sustiprintas (Pretorijus, p. 685, 687). Kita vertus, „Lietuvos architektūros istorijoje“ (LAI) I t.

p. 74 nurodoma kiek kita Klaipėdos pilies ir miesto įsteigimo versija, t. y., kad jau steigimo metu (1254) Klaipėdai buvo suteiktos Liubeko savivaldos teisės. Privilegijos akte miestas vadinamas Memelenborgu.

Klaipėda (Memel), Sembos krašto miestas ir pilis pastatyta 1229 metais¹. XIII a. vid. Klaipėda jau buvo komturijos centras su Memelburgo pilimi įrengta saloje (istoriografijoje nurodoma, kad XIII a. vid. pilis stovėjo kitoje vietoje, t. y., saloje, esančioje į pietvakarius, tolyn į lagūną, nuo iki šiol išlikusių Klaipėdos pilies komplekso lieka-

Klaipėdos uosto atvirukas (1934-08-01)*

nų – A. G.²), tuomet buvusioje Baltijos jūros lagūnos (dabar Kuršių marios) ir Dangės upės deltos sandūroje, o 1258 m. – jau miestas (miesto teises gavęs Memel).

Klaipėda – vienintelis nūdienos Lietuvoje tokio pavaldalo istorinis miestas-jūrvė tvirtovė, buvęs Karališkasis Prūsijos jūrų ir prekybos uostas. Klaipėdos kraštas (apylinkės?) nuo senų laikų yra baltų (kuršių, matyt, čia kalbama apie žymiai mažesnę teritoriją, kuri neapima istorinės Skalvos žemių, t. y. turima omeny tik kuršiškoji Klaipėdos krašto dalis) etninė teritorija. Klaipėda – tai Mažoji Lietuva, išskirtinis Lietuvoje Klaipėdos kraštas (oficialiai 1919-06-28–1939-03-22 iki 1945 m. pr.) su savo kultūros ir gyvenamosios ypatumais ir ypač sudėtinga istorija.

Klaipėda – istorinis uostamiestis, su judančia, ypač dinamiška, nuolat kintančia architektūros dalimi – laivais; kadaise gausiai pakrantėse pasklidusiais malūnais ir malūnais-lentpjūvėmis su besisukančiais sparnais; didžiuliais uostų sandėliais, tradiciškai įsikverbusiais į gyvenamųjų valdų kvartalus ir čia dominuojančiais savo siluetais bei apimtimis, su kadaise stovėjusių bažnyčių smailėmis. Miestas vis dar turi jūrinio kultūros paveldo bei tradicijos ypatingo žavesio, būdingo tik Baltijos jūros ir jos prieigų istoriniams uostams. Klaipėda – miestas-jūrvė tvirtovė, miestas citadelė, su kadaise stūksojusiomis dar bent trimis jūrinėmis tvirtovėmis bei uostų gynybiniais (muitinės) bokštais, nors ir patyrusi daug netekčių ir praradusi didelę dalį žavesio bei istorinio uostamiestio patinos, vis dar yra reikšminga ir būdinga Baltijos jūros kultūros paveldo dalis. Klaipėda, kurioje persipynė ir persipina įvairios kultūros, tradicijos ir papročiai, yra patyrusi milžiniškų žmogiškųjų, tautinės, socialinės sanklodos netekčių, tačiau vis dar yra išsaugojusi bent nedidelę dalelę jūrinės auros ir tradicijos.

Klaipėdos ir jos uosto raida

Nuolatiniai mūšiai ir juos sekę gaisrai, begalinis miestas su uostais ir jų infrastruktūra atstatymo, sutvirtinimo ir statybos procesas, intensyvi jūrų prekyba bei žvejyba ir laivų statyba bei didelės apimties prekų (krovininių) gamyba taikos metu. Štai kokie esminiai (būdingi) Klaipėdos raidos bruožai! Anot LAI, 1257 ir 1259–1260 m. lietuvių antpuolių metu besikuriantis miestas buvo sudegintas. Nurodoma, kad vien žemaičiai, kovodami dėl priėjimo prie Baltijos jūros ir Klaipėdos uosto, vieni arba su sembais 1254–1409 m.

keliolika kartų puolė pilį, kelis kartus sudegino miestą, o Klaipėdos mūšio 1323 m. būta vieno didžiausių. Tuomet sudegintas miestas (išskyrus pilį) ir daug laivų, taip pat 3 gretimos pilys. Nuolat puolama ir deginama Klaipėda (dažnai puldavo ne tik žemaičiai su sembais, bet ir dancigiečiai, lenkai), kaip ir dauguma reikšmingiausių Baltijos jūros istorinių uostamiestčių, ilgainiui įgavo sunkiai įveikiamo miesto-tvirtovės pavidalą ir bruožus (išskirtina dabartinė Senamiesčio teritorija) su kadaise stūksojusiomis dar bent trimis jūrinėmis tvirtovėmis ir uostų gynybiniais (muitinės) bokštais. Beveik visa seniausioji Senamiesčio dalis, kartu su naująja pilimi (šioje vietoje tebėra išlikusios Klaipėdos pilies ir bastionų komplekso liekanos, kurios yra paskelbtos kultūros paminklu) buvo salose tarp dviejų Danės (Dangės) atšakų (išskyrus nedidelę ūkinę dalį su Ordino malūnu, plytine, tvartais šiauriniame Dangės krante). Taip pat ji apima ir pirmosios, medinės miesto pilies vietą, kurios teritorija dabar turėtų būti po vandeniu (kai kurie šaltiniai ją nurodo kadaise buvus saloje) ir jau už Danės (Dangės) senvagės buvusį (dab. D. Vandens gatvė), prie Klaipėdos 1722 m. prijungtą Frydricho miestą.

Istorinį Klaipėdos uostamiestį bei jo infrastruktūrą įvairiais istoriniais tarpsniais sudarė, o iš dalies ir dabar sudaro Klaipėdos senamiestis (anksčiau vyvajame miesto raidos etape seniausioji jo dalis irgi buvo saloje tarp dviejų Dangės atšakų). Tai kadaise įtvirtinto uostamiestio, t. y., miesto-tvirtovės kompleksas (įskaitant pilį), apimantis ir pirmosios miesto pilies vietą bei prie Klaipėdos 1722 m. prijungtą Frydricho miestą, buvusį už Dangės senvagės (dabar D. Vandens gatvė) bei istorinė miesto dalis (su šiaurinėje jos pusėje, prie jūros buvusią tvirtovę), esanti į šiaurę nuo Dangės upės, su jūrų uostais ir uostų sen. kvartalais, taip pat Smiltynė, Smeltė ir kt.

Bus daugiau

* Atvirukai iš Klaipėda senuose atvirukuose / Kęstutis Demereckas. – Klaipėda: Libra memelensis, 2007. – 256 p.

¹ Straipsnyje data ir kraštas (žemė) nurodoma pagal Matą Pretorijų, tačiau kartu paaiškinama, kad Ordino laikais administracinė Sembos teritorija buvo pakeista.

² Vladas Žulkus nurodo pirmąjį Ordino pilį buvus kitoje vietoje prie marių, o pirmasis branduolys – dabartinės pilies teritorija. Be to, jis atsisako ankstesnės nuomonės, kad dabartinė Dangės atšaka tokia buvusi jau XIII a.; ji iškasta kiek vėliau. – A. G.

Senieji itin didelių tūrių fachverkiniai sandėliai buvo ypač būdingi istoriniam Klaipėdos uostamiestiui. Dabar šis kompleksas – valstybės saugoma kultūros vertybė. Pastatai restauruoti ir pritaikyti nūdienos poreikiams ir net šventėms (2009 m. vasara)

NON NOVA SED NOVE – 90 (3)

Pradžią Nr. 1, 12.

Algimantas PILIPONIS
Vilniaus technologijų ir dizaino
kolegijos
Technikos fakulteto dėstytojas

Nuo 1965 m. politechnikumui vadovavo rūpestingas direktorius Vytautas Abromas, 1966 m. pastatytas politechnikumo rūmų kai-rysis priestatas. Jis buvo numatytas pradiniam autoriaus L. Sokolovskio rūmų projekte. Pastate įsikūrė biblioteka su fondais ir erdvia skaitykla, radiotechnikos, ryšių ir mašinų gamybos kabinetais ir laboratorijomis, aktų sale, o kiek vėliau ir mokyklos muziejumi... Gražiam Antakalnio rajone, V. Grybo gatvėje, duris atvėrė 720 vietų bendrabutis politechnikumo moksleiviams, o nuo 1971 m. ir dėstytojams – jauniems specialistams, perkeltiems iš Aguonų gatvėje įsikūrusio Vilniaus technologijos technikumų bendrabučio, kuriame Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos nutarimu glaudėsi įvairiuose Vilniaus technikumuose dėstę iš kitur atvykę technikos, o kartais ir meno ugdytojai ir net ministerijos darbuotojai.

Įsiminė, kai mus keturis absolventus tik ką po KPI baigimo, 1968 m. sausį atvykusius pagal paskyrimą dėstytojauti, nukreipė gyventi į Aguonų g. 20, ketvirto aukšto 67 kambarį. Prajuokinę taksistą su savo kuklia manta ir knygomis visai mums nepažįstamame Vilniuje, keturiose taksistų pirkimo iš geležinkelio stoties į mažiau nei už pusės kilometro esančią Aguonų gatvę. Skirtame kambaryje radę jau vieną gyventoją skubėjome į savo būsimą darbotvietę ieškoti teisybės dėl blogų gyvenimo sąlygų. Humoro nestokojantis pavaduotojas ūkiui mums papasakojo neva savo istoriją, kai kambaryje anksčiau su šeima gyvenusiam ir norėjusiam prasikuisti sūnui tėvas pasiūlęs dar palapsniu įsigyti ir keturias ožkas, kad vėliau po vieną jų atsikisius gyvenimas atrodytų vis šviesesnis... Taip ir gyvenome, kol sukūrė šeimas persikėlėme į V. Grybo g. 39 esantį bendrabutį.

Minėtas žydų kilmės direktoriaus pavaduotojas visai neblogoi tvarkėsi su išsiplėtusiais mokyklos rūmais, nauju bendrabučiu ir dar iš anksčiau mokyklos turėtu žemės mokomuoju ūkiu su arkliais, karvėmis ir ožkomis dabartiniame Žirgo gatvės rajone Antakalnyje bei statybos išvadamų namo darbuotojams. Apie 1975 m. atėjęs atsiveikinti man sakė labai mylįs savo kolektyvo žmones, politechnikumą, Vilnių ir Lietuvą, bet žmonos ir vaikų norai apsigyventi Izraelyje nulėmė... Prisiminiau ožkas ir šypsodamasis pamaniau, kad ir jos, kartais gali pakeisti gyvenimą ir visai nesvarbu realiai ar virtualiai. O neilgai trukus atėjo nauja politechnikumo vadovų ir administratorių karta, ir rasdavosi vis daugiau progų išmokyti labai populiarios pobūvių užstales dainos „Ir praganiau ožius baltaragius švelnius“.

1972 m. Vilniaus politechnikumas šventė įkūrimo 50-metį, per pusę amžiaus parengęs 8040 technikų. Mokykla įrašoma į Respublikinę jubiliejinę garbės knygą. Ta proga šalia bibliotekos skiriama viena ryšių skyriaus auditorija ir joje atidaromas mokyklos muziejus. Jo ekspozicijas itin kūrybingai plėtojo chemijos dėstytoja Sofija Pilinkienė ir

Vilniaus politechnikumo dėstytojai pažintinės išvykos į Leipzigo inžinerinį mašinų gamybos technikumą metu (devintasis dešimtmetis)

ryšių ekonomikos dėstytoja Gražina Vidūnienė. Jų ir mokyklos dailininkų, laborantų Mackevičiaus, Klišauskienės, Anikėno, o vėliau ir Čivilienės pastangomis respublikinėse apžiūrose Vilniaus politechnikumo muziejus ne kartą buvo pripažintas geriausiu tarp Lietuvoje specialiojo vidurinio mokslo švietimo įstaigų. 1975 m. pasirašyta pirmoji tarptautinio bendrabučio sutartis su VDR Leipzigo inžineriniu mašinų gamybos technikumų, gamybinėms-pažintinėms praktikoms atlikti tuo metu atvėrus duris ir galimybes pasižvalgyti kaip ten už „grenze“ (vok. sienos).

Ilgametis mokyklos direktorius Vytautas Abromas sunkiai susirgo, perėjo tik dėstytojauti, o po sudėtingos operacijos Kauno klinikose mirė. Politechnikumui nuo 1974 08 26 vadovauti skirtas praktinio, vadybinio darbo patirtį „Praktikos“ susivienijime ir Šiaulių politechnikume turėjęs direktorius Juozapas Mažintas. Mokykloje 1975–1980 m. diegiama kabinetinė sistema, veikė techninė taryba, gausūs specialybės būreiliai. 1979 m. vakarines studijas pradėjo keturios sutrumpinto mokymo gamybos meistrų grupės. 1982 m. Vilniaus politechnikumui minint 60-metį išleista didžiausia – 900 absolventų – laida, sukuriantis proga mokyklos aktų salėje atidaroma gausi dėstytojų ir moksleivių kūrybos, nuveiktų darbų paroda. Vien tik diene mokymo forma dirba šeši skyriai – bendrutechninis, mašinų gamybos, mechanikos, ryšių, radijo ryšių, radiotechnikos.

Ši atsirėmusi į gražias kalvas, žalumoje skendinti, mažoje Olandų gatvėje įsikūrusi mokykla buvo ne tik viena didžiausių ir seniausių Lietuvoje ir Baltijos šalyse specialiausių vidurinių mokyklų. Kai iš tuometės sąjunginės Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos 1984 m. atvyko inspektoriai, po visapusiško susipažinimo su ruošiamomis specialybėmis ir infrastruktūra, sunkiai galėjo išvardinti didesnes panašaus profilio mokyklas* nors jų, didelėje šalyje buvo aplankę daugybę... Aptariant vizito išvadas su ministru, šviesios atminties profesoriumi H. Zabuliu, pažadėjome ekspertams

ištaisyti pastebėtus trūkumus, bet į rekomendacijas įvesti specialybės dalykų dėstymą rusų kalba nesusukbome atsižvelgti... Mat kai kuriose grupėse buvo dėstoma rusų kalba, o keliose – lenkų kalba (atkėlus keletą grupių iš Naujosios Vilnios mechanikos technikumų bei Staklių ir automatinėjų linijų specialybę). Metodinės medžiagos lietuvių kalba pakankamai buvo išleidęs Vilniaus universitetas, Kauno politechnikos institutas, trūkstamos parengę, išvertę ir išleidę su Ministerijos pagalba mūsų bei kitų technikumų dėstytojai. Tais laikais apsieiti be rusakalbių grupių Vilniuje būtų ne tik nesuprantama ir neatleistina valdžios požiūriu, bet ir neracionalu baigusius specialistų skirstymo prasme. Iš kitų respublikų studijuoti atvykę jaunuoliai, baigę mokslą ir socializavęsi mūsų kultūrinėje terpėje, skirstymo komisijai pareiškėdavo norą likti Vilniuje, nes čia negąsdino lietuvių kalbos nemokėjimas bei su tuo susijusios komunikacinės problemos. Egzistavęs kurį laiką sąjunginis skirstymas glumindavo ir lietuviškas grupes baigusius jaunuolius, norėjusius likti arčiau namų. Todėl sutinkantys net į kaimus vykti kitų respublikų pasiuntiniai, dėl atsirasiančių komunikacinių bendravimo sunkumų darbotvietėse, būdavo sėkmingai pakeičiami mūsų iš kaimo kilusiais absolventais, o pirmieji dažnai užpildydavo sąjunginio poreikio vietas.

Ne vienas jų dirba(o) įvairiose ūkio šakose vyriausiuoju specialistu, inžinieriumi, vadybininku, žinomam pramonės ir ekonomikos, mokslo ir kultūros veikėjui (pvz., žemės ūkio ministras V. Einoris, Lietuvos atkuriamosios kariuomenės vadas J. A. Leišis, VGTU prof. habil. dr. A. Butkus, šio universiteto prorektorius prof. habil. dr. A. Valiulis, KTU prof. P. Bražėnas ir daugelis kitų). Daug dėstytojų, darbuotojų, moksleivių ir studentų kartu čia studijavo, tiesė kelius į šviesesnę Lietuvos rytdieną. Turėjome istorinę mokyklos raidoje ir žymių sportininkų – olimpiečių, pasaulio čempionų, Lietuvos rinktinėlių narių, garsinusių ne tik mokyklos bet ir visos šalies vardą. Tai olimpinė žaidynių dalyviai lengvaatlečiai J. Pipynė, A. Aleksiejūnas,

Dėstytojas, buvęs politechnikumo auklėtinis, R. Butkevičius su studentais, paties įkurtoje Mechatronikos laboratorijoje

irklutojas V. Briedis, pasaulio imtynių čempionas R. Bagdonas, kelios dešimtys čia išaugusių sporto meistrų, iškilų krepšininkų (V. Palionis – Vilniaus „Styba“, A. Šidlauskas – Kauno „Žalgiris“).

Už masinio sveikatingumo skatinimą 1981 m. technikumui skirta 3-oji vieta respublikoje. Tai sąlygojo krepšinio, tinklinio, rankinio, stalo teniso, dviračių, lengvosios atletikos, plaukimo, slidinėjimo, šaudymo ir orientacinio sporto sekcijos, kuriose treniravosi ir rungtyniavo ne vien studentai, bet ir dėstytojai: žinomos krepšininės N. Rosėnaitė, V. Valkūnienė, rankininė R. Juknevičiūtė, nusipelnęs respublikos lengvosios atletikos treneris A. Kalinauskas, orientacininkas A. Burokas – Seimo gynėjas, krašto apsaugos kariūnas, regbio tarptautinės kategorijos teisėjas A. Grumbinas, tinklininkas J. Nemeika...

Saviveiklos meniniai kolektyvai, būreiliai, sekcijos, ūkiskaitinė veikla ir mokslinė taikomoji eksperimentinė plėtra padėjo ugdyti kūrybingus specialistus, visapusiškas asmenybes. Mūsų mokyklos absolventai atsiliepia kone iš visų pasaulio kontinentų. Dėstytojai daugelyje kraštų stažavosi, dalyvavo projektuose, konferencijose, dirbo pedagoginį darbą. Mokyklos bibliotekos fonduose nemažai mūsų mokyklos dėstytojų parengtų knygų.

Už visa tai jiems esame dėkingi.

1984–1986 m. pagaliau baigtas dešiniojo rūmų korpuso priestatas. Čia išplėtos valgyklos patalpos, įsikūrė naujų kabinetų ir laboratorijų, diskotekų salė. 1986 m. politechnikumas pasirašė bendrabučio sutartį su Sofijos A. S. Popovo silpnų srovių elektronikos technikumų Bulgarijoje ir pradėjo keistis dėstytojų ir studentų grupėmis pažintinėms praktikoms atlikti. Tai buvo antrieji Vilniaus politechnikumo tarptautiniai partneriai. Vėliau jų skaičius padidėjo, siekdamas Lenkiją, Švediją, Vokietiją, Belgiją, Estiją, o su ES programų partneryste dėstytojai ir studentai per abipusius mainus tobulinosi ir kitose šalyse. Pastovių užsienio partnerių įtakos dėka mokykloje buvo įsteigtos Elektrinių pavarų automatizuoto valdymo (Švedija), Intelektualaus būsto technologijų (Belgija), Staklių su skaitmeniniu programiniu valdymu (Vokietija) laboratorijos, Automobilių diagnostikos mokymo centras (Estija, ES, Toyota- Japonija). Talentingų dėstytojų pastangomis įrengta Mechatronikos (R. Butkevičius), atnaujinta JAV įranga – Elektroninės medicininės

aparatus laboratorija (J. Liumparas), Informacinių technologijų centras ir eilė kitų...

Mokykloje buvo gausi saviveiklininkų šeima: pučiamųjų orkestras, mišrus choras, estradiniai ansambliai, tautinių šokių kolektyvas, raiškiojo skaitymo būrelis, kaimo kapela. Daug metų vyko Pabaltijo politechnikumų – Vilniaus, Rygos, Talino, Kauno ir Kaliningrado – festivaliai. Papūtas pertvarkos vėjams, 1989 m. mišrus choras buvo pakviestas koncertuoti Anglijoje, palaikė kūrybinius santykius su kitų šalių kolektyvais. Sporto komandos daugelio varžybų dalyvės ir prizininkės. Dėstytojų krepšinio komanda lankėsi ir rungtyniavo Čekijos Libereco miesto Technikos universitete. 1988 m. įkurtas kultūros klubas, kuriame mokiniais sudarytos sąlygos ugdyti savo gebėjimus, o 1989 m. pradėjo veikti metodikos centras. Tais pačiais metais mokykloje įteiktas ir 20 000-asis diplomus...

Bus daugiau

* Tada politechnikume diene, vakarine, ir neakivaizdine studijų formomis mokėsi per 3,5 tūkst. jaunuolių, o kasmet buvo išleidžiami per 800 penkiolikos specialybių technikų. – A. P. past.

LIETUVOS ATEITIES ROJAUS SODAI

■ Atkelta iš 1 p.

materialinius valstybės nuostolius, nes bėgantis laikas ir infliacija kasmet kėlė rūmų statybos kainą. Kas suskaičiuos dėl darbų stabdymo prarastas lėšas, kompensuos sugaištą laiką? Visa ši valstybei garbės nedaranti istorija, sukeltoji psichozė ateityje tikriausiai taps pažinimo objektu siekiantiems tirti manipuliavimo visuomenės nuotakomis formas, gal taikytas ir pilkšias technologijas.

Sugrįžimo simbolis

Vytauto Kasiulio dailės muziejus, kaip ir Valdovų rūmai, taip pat laikytinas simboliu, istorinio laiko ženklu. Simbolis tiek, kiek patys suvokiame jo prasmę ir vertę. Tai ne vien materiali kultūros institucija, eksponuojanti meno turtus. Visų pirma tai sugrįžimo simbolis, po pasaulį išblaškytų Lietuvos talentų grįžimo gimtinei materializuota išraiška. Tokių pavyzdžių būta ir anksčiau, kai į Lietuvą su savo kūriniais ir rinkiniais grįžo Kazimieras Zoromskis (1913–2004), Kazys Varnelis (1917–2010), Pranas Domšaitis (1880–1965), Janina Monkutė-Marks (1923–2010), dar vienas kitas menininkas. Dabar pasitinkame dailininko Vytauto Kasiulio (1918–1995) kūrinių kolekciją ir asmeninį šio menininko archyvą. Ši 950 meno kūrinių dovana Lietuvai skirta dailininko našlės Bronės Kasiulienės sprendimu, o jos valią įgyvendino dailininko sūnus Vytautas Kasiulis.

Kaip tvirtina Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys, Vytauto Kasiulio kūrybinio paveldo sugrįžimas į Lietuvą nebuvo nei staugus, nei greitas. Su dailininku V. Kasiuliu ir jo žmona Brone R. Budriute teko bendrauti nuo 1973 m., kai Paryžiaus senamiestyje buvo rengiama Lietuvos gintaro dirbinių paroda. Atėję į parodos atidarymą Kasiuliai R. Budrį pakvietė apsilankyti sau priklausančioje „Galerie Royale“ Paryžiaus centre. Be V. Kasiulio darbų galerijoje buvo rodomi antikvariniai dailės rinkiniai, senoji tapyba ir taikomoji dailė. Išvydę, kaip susidomėjęs R. Budrys apžiūrino tuos kūrinius, Kasiuliai pakvietė jį apsilankyti savo bute, kur buvo saugoma nemažai vertingų senosios dailės kūrinių. Užsimezgė glaudesnis asmeninis ryšys, tęsėsis keletą dešimtmečių, kurio baigtinis rezultatas buvo dailininko našlės apsisprendimas V. Kasiulio darbų kolekciją dovanoti Lietuvai. Apsispręsti padėjo 2009 m. Vilniuje surengtoji paroda „Vytauto Kasiulio rojaus sodai“, kuriai V. Kasiulio darbus paskolino ne tik dailininko našlė, bet ir Lietuvos muziejai bei kolekcininkai. Parodą aplankiusi Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė pritarė sumanymui steigti Vytauto Kasiulio dailės muziejų, vėliau įvairiopa skatino jo kūrimą.

Lietuvos Respublikos Prezidentės vyriausioji patarėja Virginija Būdienė pastebi, kad V. Kasiulio kolekcijos grąžinimas į Lietuvą buvo ne vieno ir ne dviejų Lietuvos žmonių ir lietuvių išieivų rūpestis. Dailininko šeimai visų pirma reikėjo patikėti, kad Lietuva deramai sutiks platų tarptautinį pripažinimą pelniusio dailininko kūrinius, suteiks jiems deramą eksponavimo sąlygas. Apsisprendimo reikėjo pirmiausia pačiai Lietuvai, ir ne bet kokio apsisprendimo. Nutarta steigti V. Kasiulio dailės muziejų, paskui pradėtos derybos su V. Kasiulio šeima. Prie derybų prisidėjo Lietuvos amba-

„Knygų pardavėjai prie Senos Paryžiuje“ – vienas įspūdingiausių Vytauto Kasiulio paveikslų, nutapytų XX a. 7 dešimtmetyje

sada Prancūzijoje ir atskiri išieivijos asmenys. Asmeniškai su dailininko našle Brone Kasiulienė tuo reikalu telefonu kalbėjosi ir Prezidentė Dalia Grybauskaitė.

Taigi nors V. Kasiulio kūrinių grįžimas prasidėjo gerokai anksčiau negu gali atrodyti, tačiau Prezidentės D. Grybauskaitės išreikštas pažadas, kad Lietuva V. Kasiulio kūrinius ir archyvą deramai sutiks, paspartino įvykių eigą.

Devynių metų ne- prireikė

R. Budrys sako, kad vaikui gimti pakanka devynių mėnesių, o muziejui sukurti reikia devynių metų. Šį kartą taisyklė buvo pažeista, bet išėjo ne kaip visada, o tik į naudą. V. Kasiulio dailės muziejų kaip naują Lietuvos dalį muziejaus padalinį nutarta įkurti sostinės istoriniame pastate Goštauto g. 1, šalia Nacionalinio operos ir baletų teatro. Tai neoklasicistinės architektūros pastatas, kuriame XX a. pirmoje pusėje buvo įsikūrusi Vilniaus mokslo bičiulių draugija (Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1907–1939). Priminsime, kad iki 1913 m. draugija glaudėsi grafo Juzefo Pšezdzieckio (Józef Przechdzicki) dovanotame name Vilniaus priemiestyje Naujininkuose, o 1913–1939 m. pasistatytame name Tiltu (Mostowa, vėliau J. Lelevelio, T. Narbuto, K. Poželos), dabartinėje Goštauto gatvėje. Statytas pagal inžinierių Henriko Wojnickio ir Jano Trojano projektą už Baltosios Vokės dvarininko Hilario Lenskio (Hilary Lęski) ir kitų aukotojų lėšas. Statybos pradėtos 1910 m., baigta įrengti 1929 m. Dvarelių primenančiame dviaukščiame pastate veikė Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejus, biblioteka, saugotas archyvas, vyko ne tik draugijos narių susirinkimai, bet ir įvairūs visuomenės renginiai. Po Antrojo pasaulinio karo pastate veikė LTSR revoliucijos muziejus (1949–1980 m.), o 1984 m. pastatą perdavus Lietuvos dailės muziejui nuo 1986 m. veikė Lietuvos tarybinės dailės galerija. Nuo 1991 m. įrengtos Lietuvos dailės muziejaus meno kūrinių saugyklos.

Labai gerai, kad pastatą pavyko išsaugoti, nes virš jo ne kartą buvo pakibęs Damoklo kardas. Siūlyta griauti, mat trukdė moderninti Vilnių. Neoklasicizmas tarsi kokia atgyvena badė architektūros novatorių ir įvairaus plauko sostinės perstatytojų akis. Šalia Operos ir baletų teatro, kitoje gatvės pusėje buvo statomi Politinio

švietimo namai (dabar Vilniaus kongresų rūmai). Vis dėlto sveiko proto pakako atsispirti pasiryžėlių siekiams griauti praeities paveldą.

Per dvejus metus pagal šiuolaikinius reikalavimus rekonstruotas pastatas, jame išplėtos viešosios erdvės, suformuotas nacionalinių ir tarptautinių parodų centras, švietėjiškų renginių ir meno sklaidos erdvės, įrengta konferencijų salė, specialus apšvietimas eksponuoti dailės kūrinius. Įvesti visi reikalingi muziejui ryšio ir komunikacijų tinklai, muziejininkų reikmėms ir neįgaliesiems tarnaujantis liftas, keliantis iš rūsių į pirmą aukštą. Reikalingas paaškinimas: statant Žaliąjį tiltą dabartinės Goštauto gatvės danga buvo paaukštinta daugiau kaip dviem metrais, tad mūsų aptariamas pastatas atsidūrė tarsi duobėje ir norint jį patekti tenka pirmiau leistis žemyn.

Po rekonstrukcijos gerokai atnaujintas pastato fasadas, įgijęs neoklasicistiniam rūmams būdingą solidumą, kurio anksčiau čia lyg ir nepastebėdavome. Neminėsime visų įrengtų muziejui būtinų techninių ir technologinių naujovių, tik pasakysime, kad sostinė įgijo išties įspūdingą naują kultūros objektą. Priminsime, kad muziejaus pastatas rekonstruotas ES Sanglaudos skatinimo programos, Europos regioninės plėtros fondo ir Lietuvos valstybės biudžeto lėšomis, o darbus atliko statybų bendrovė „Irdaiva“. Sutelktumas kuriant šį muziejų stebina ir teikia vilčių, kad tautoje dar rusena kibirkščiai, iš kurių esant reikalui gali pliuptelėti liepsna.

Kuriant V. Kasiulio dailės muziejų tarsi susitelkusios dangiškosios jėgos būtų laiminusios ir padėjusios įgyvendinti šį toli gražu ne eilinį projektą.

Šiame istoriniame pastate Goštauto gatvėje įkurdintas Vytauto Kasiulio dailės muziejus

Siekdamos susigrąžinti V. Kasiulį, trys Lietuvos institucijos – Prezidentūra, Lietuvos ambasada Prancūzijoje ir Lietuvos dailės muziejus – tarp savęs ne konkuravo, bet veikė kaip reta sutartinai. Žinoma, esminis momentas buvo Bronės Kasiulienės išmintingas apsisprendimas Lietuvai padovanoti V. Kasiulio kūrinius ir archyvą. Atidarytoji muziejaus ekspozicijoje yra ne viena šios įstabios lietuviškos moters nuotrauka. Viena spinduliuoja jaunystės grožiu ir moteriška elegancija, kita, kurioje V. Kasiulis su B. Kasiulienė abu

jau brandaus amžiaus, spindi gyvenimiška patirtimi ir ramia išmintimi. Žvelgdamas į šią nuotrauką pamana: kad ir kiek toli į pasaulį nužengtum, bet tikroji viso kūrybinio gyvenimo kelionė tikrąją prasmę ir vertę įgyja sugrįžus... Dailininkas Vytautas Kasiulis sugrįžo į Lietuvą. Ir sugrįžo ne kaip sūnus paklydėlis, bet su visa prasmingai nueito kūrybinio gyvenimo kelio spalvų paleta.

Už Kasiulio stilių

Nėra reikalo priminti, kad ir pažangiausios techninės naujovės dar nesukuria muziejaus auros, be kurios ir šis statinys būtų tik vienas iš daugelio Vilniuje. Galima drąsiai pasakyti: su šiuo muziejumi taip neatsitiks. Tvirtas garantas – pirmiausia paties dailininko Vytauto Kasiulio kūryba. Meno žinovams ji gerai žinoma, ir ne tik Lietuvoje. Nemažos dalies naujojo muziejaus lankytojų tikriausiai laukia didelis netikėtumas, nauji potyriai ir tikra dvasios puota, nes tik taip galima nusakyti būsimą susitikimą su vieno iškiliausiu ir tarptautinį pripažinimą pelniusio Lietuvos menininko kūryba.

Nauji muziejai atidaromi ne kasdien ir netgi ne kasmet, todėl šis įvykis nusipelno atidesnio ir neskubraus žvilgsnio. V. Kasiulio dailės muziejaus

direktorius Romualdas Budrys, direktoriaus pavaduotoja mokslui Laima Bialopetravičienė ir V. Kasiulio dailės muziejaus vedėja Ilona Mažeikienė.

Buvo prisimintos reikšmingos muziejaus kūrimo ir V. Kasiulio kūrinių kelio į Lietuvą peripetijos, bet tuo neapsiribota. Žvilgsniai krypo į ateitį. V. Būdienė ragino naujam muziejui drąsiau imtis edukacinės veiklos, nes muziejus neturi būti sustingusio meno buveinė – tai ir mokykla, ir kūrybos vieta. Kalbėtoja linkėjo Lietuvai tapti šalimi, kuri skleistų pasaulyje ne išpopuliarėjusį, bet svetimą singlą „Gangnam Style“, o Kasiulio stilių.

Lietuvos ambasadorė Prancūzijoje J. Balčiūnienė V. Kasiulio kūryba primena „lietuvišką“ Marką Šagalą. Kūriniuose galima jausti tą pačią nostalgiją ir kartu iš prancūzų perimtą Paryžiu būdingą virpesį. Anot ambasadorės, ši dermė nepaslepė Kasiulio kūrybos lietuviškumo, prasimušančio net ir tuose paveiksluose, kuriuose Paryžiaus gatvės ir kiti šio miesto vaizdai. Taigi mes susigrąžiname ne tik didelį menininką, bet ir dalį savo istorijos, kadangi V. Kasiulio archyvas Lietuvos meno istorijos tyrinėtojams bus svarbus tyrimų ir pažinimo šaltinis.

Jeigu ekonomika yra šalies kūnas, tai kultūra – mūsų tautos dvasia, mūsų

Vytauto Kasiulio dailės muziejaus atidarymo dieną dalis spaudos konferencijos svečių: Lietuvos ambasadorė Prancūzijoje Jolanta Balčiūnienė, Lietuvos Respublikos Prezidentės vyriausioji patarėja Virginija Būdienė, dailininko sūnus Vytautas Kasiulis su žmona Nelly ir Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys

siela, – tvirtino ambasadorė J. Balčiūnienė. Ji dėkojo dailininko sūnui V. Kasiuliui, kuris pagarbiai įvykdė motinos apsisprendimą. Ambasadorė išreiškė viltį, kad šis ir kiti Lietuvos muziejai nemokamai įleis mokinius į ekspozicijų sales. Pagaliau, kodėl muziejuose negalėtų vykti dailės pamokos vaikams, o menotyrininkai vakarais argi negalėtų visuomenei skaityti paskaitų, pažindinti vilniečius su menu – taip atplėštų žmones nuo televizijos ekranų.

Muziejaus darbuotojai vien Kasiulio kūryba nežada apsiriboti, nors iš saugyklų į dienos šviesą tikrai turės ką išskelti ir parodyti dar daug visuomenei nematytų šio dailininko darbų. Bus rengiamos ir kitų menininkų parodos. Rudeniui įsibėgėjus, spalio 22 d. numatoma atidaryti tarpukariu kūręs lenkų kilmės vilniečio dailininko Mykolo Raubos (1893–1941) peizažinės tapybos parodą „Kelias į Vilnių“. Taigi žadamas įdomus susitikimas su toli gražu Lietuvoje nepakankamai žinomu kūrėju. Veikiausiai lapkričio mėnesį sulauksime litvakų kilmės garsaus menininko Arbit Blato (1908–1999) parodos, skirtos Europos miestų peizažams.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Moksliniai ir nemoksliniai pamintijimai apie šunų beigi žmonių elgesį

Dr. NE.ŠUNININKĖ

Iš anksto perspėju šunims atsidavusius žmones – šio teksto geriau neskaitykite. Susinervinsite ir dar, ko gero, sugalvosite autorę šunimis užpjudyti. Todėl ir pasislėpiau po slapyvardžiu. Kad nei jūs, nei jūsų šuo manęs neužuostų.

Mano požiūris į šunis gana prieštaringas nuo pat vaikystės, kai mane apkandžiojo kaimynų šuo, kvailų kvailiausia *bolonkė*, su kuria labai meiliai žaidžiau; maža to – seniausiai su ta *bolonke* buvau pažįstama, visada mūsų santykiai buvo draugiški. Aš vaikas irgi buvau labai geras, niekada jos neerzindavau, o ji staiga, nei iš šio, nei iš to, atsidėkodama už mano meilumą, ėmė mane ir krimstelėjo. Tarkim, gal jai buvo atsibodę su manimi žaisti, bet tuomet galėjo tiesiog pabėgti. Ko jai, kvaišai, reikėjo kandžiotis? Nuo to laiko apie *bolonkių* protinį lygį esu labai nekokios nuomonės ir kitaip, kaip *bolonkėmis* šios veislės padarų niekada nevadinsiu.

Suprantama, kad ir dabar daugelio palaidų šunų bijau, ir nieko čia nepadarysi – vaikystės trauma išlieka visam gyvenimui. Palaidus šunis apdairiai rūšiuoju. Žinau, kad manęs nepuls koliai ir haskiai, kartais visai meilūs gali būti ir grėsmingai atrodantys vilkiniai šunys, kad visai nepavojingi yra miesčioniškieji puošėivos pudeliai ir, žinoma, mano mėgstamiausios veislės šunys – spanieliai. Tačiau visokie buldogai, rotveileriai ir neaiškūs mišrūnai, jei jie laksto be pavadėlių ir be antsnukių, man kelia siaubą. O šunys, kaip visiems seniai žinoma, visokius siaubus labai gerai jaučia ir pasistengia juos dar labiau padidinti.

Klausiantiems, kodėl aš neturiu šuns, visada labai logiškai, taigi beveik mokslškai paaiškinu – aš pati sau esu šunyte, kurią labai dažnai reikia vesti pasivaikščioti, tad kam man dar šuo? Kad keltų iš paties saldžiausio miego šeštą valandą ryto? Apsieisime. Nors kartais, vedžioti save pačią po patį gražiausių mūsų mikrorajono parkelį ir ant manęs lojant kokiam nors palaidam siaubūnui, patyliukais pagalvoju – o gal ir gerai būtų turėti nuosavą keturkojį gynėją? Bet jau ta šešta valanda ryto...

Visais laikais, esant pavojui, žmonija kūrė visokias draugoves ir draugijas. Man čia, esame pribrendę draugijos ikūrimui, kuri vadintųsi, kad ir taip: „Žmonių apsaugos nuo šunų draugija“. Žinoma, ji būtų visai nereikalinga, jei būtų taip, kaip sename optimistiniame sovietiniame posakyje: mano milicija saugo mane. Gal pakeiskime tik vieną žodelį ir tapkime nepriklausomybės laikų optimistais? Ar išeis? Turbūt ne. Reiktų keisti daugiau esminių žodžių. Ar tikrai saugo? O gal tiesiog nesupranta, kad oriai pavaikščiojus po kokią nors žaliąją miesto erdvę ir pravėdinus savo solidžią uniformą nuo pritrinkusio kabineto kvapų, be gryno oro naudos, galima būtų turėti ir kitą, labai apčiuopiamą naudą – susirinkti nemažai baudų ir baudėlių už per didelę keturkojų laisvę bei parko teršimą?

Kol mūsų policija mūsų nesaugo, kol mūsų angelai sargai yra prikęję savo sėdynėmis prie kėdžių, būsimos „Žmonių apsaugos nuo šunų draugijos“ nariams galiu papasakoti šį tą naudingą. Netikėtai išradau labai veiksmingą apsigynimo priemonę visai beviltiškai atrodančioje situacijoje. Kaip ir visi didieji išradimai bei atradimai, padaromi lyg ir netyčia, taip ir šis, turėjo savo priešistorę, tai yra reikėjo sukaupti pakankamai patirties ir žinių, kad tą atradimą padaryčiau. Antraip to „netyčia“ ir nebūtų buvę.

Taigi jau minėjau, kad dažnai mėgstu pasivaikščioti mūsų mikrorajono parkelyje. O jame mėgstu vaikščioti ne tik aš, bet ir visa plejada šunų savininkų su savo numylėtiniais. Juos sutikdama, dažnai prisimenu sparnuotą posakį: „Šunys ir vaikai yra mylimi žmonijos sąskaita“. Kad šunys, tai aišku ne tik man, bet, tikiuosi, ir jums. Bet kad vaikai? Kažkaip nelogiška, juk vaikai – mūsų džiaugsmas, ateitis, aukso fondas. Kas sugalvojo tokį nežmonišką posakį?

O vis tik žmoniškas tas posakis, bet reikėjo nugyventi nemažą dalį gyvenimo, kad suprasčiau ne tik pirmąją posakio dalį, bet ir antrąją. Per tragiškuosius Černobylio įvykius, kai darbe aptarinėjome būsimas pasekmes ir mums, ir kitiems, pro kuriuos praslino radioaktyvusis debesis, viena bendradarbė, sukandusi dantis ir pabalusi iš pykčio, išreiškė savo „žmogiškąsias“ emocijas:

– Man nusispjauti, kaip bus su kitais, man tik svarbu, kad mano sūnui ko nors neatsitiktų.

Tuomet ir išsiaiškinau – mylime vaikus, kaip dalį savęs paties, o į kitus, kurie ne mūsų dalis, t. y. į likusią žmoniją – nusispjauti.

Bet grįžkime prie pirmosios posakio dalies, o kartu ir į mano žaliąjį parkelį. Jame daug žmonių, vedžiotančių savo keturkojus be antsnukių ir pavadėlių. Atsiprašau, neteisingai pasakiau – juk jie nevedžioja tų šunų – jie tik kartu su jais arba paskui juos vaikšto, labai gerbdami šunų laisvę ir gerovę, o jūs, ne šunininkai, žinokitės, jūs neverti nė menkiausios pagarbos. Jei neturite šuns, tai galite ir nevaikščioti; visos gražiausios miesto žaliosios erdvės priklauso tik

Kas geriau, jei ne šunys, jaučia šeimininko nuotaikas ir žaibiškai į jas reaguoja

mums. Galite pakvėpuoti grynu oru, iškišę nosį per balkoną. Neliskite į tas žaliąsias erdves ir nenervinkite mūsų brangiųjų keturkojų.

Tarp keleto kultūringų ir daugelio nekultūringų šunininkų po parkelį vaikšto ir viena moterėlė, netiesiogiai suteikusi pirminių žinių mano būsimam atradimui. Nors vėliau už tas žinias aš būsiu jai dėkinga, bet pradinė mūsų pažintis buvo visiškai nemaloni.

Visiškai nesu linkusi skirstyti žmonių pagal jų socialinius rangus arba teikti aukštiesiems rangams daug dėmesio, tuo sukeldama nemažą aukštai „pasinešusiųjų“ susierzinimą. Tačiau šią moterėlę

Fotoetiudas. Ir šunidė pasiekia naujos mados

„išrangavau“ pati, nes jos elgesys prašė paaiškinimo platesniame socialiniame kontekste.

Moterėlė priklauso visai žemam rangui, pasidariau sau išvadą žvilgtelėjusi į nenusakomos veislės jos keturkojį mišrūną, o svarbiausią – į jos pačios veido išraišką. Išraiška bylojo apie neapykantą visam supančiam pasauliui, matyt, pasaulis ją skriaudė ir niekino. O gal pati gamta dar motinos išciose įdrėbė pykčio ir neapykantos geną. Jos juodas kaip velnias mišrūnas-baisūnas piktas, kaip ir pati šeimininkė. Šunėkas visada laksto palaidas ir visuomet puola mane, žiodamas reto baisumo nasrus. Visada ant moterėlės šaukiu, kad tuoj iškviesiu policiją, jei ji neprisiriš šuns arba tučiuojau jo nenusives į šunims skirtą aptvarą. Ji niekada neprisiriša ir neveda savojo mišrūno ten, kur jis tikrai gali lakstyti palaidas. Ji tik teatrališkai pamosikuoja rankomis, vaizduodama, kad šunį norėtų nubaidyti, bet, ak, jis nepaklūsta, ar nematote, kad jis nepaklūsta. Akivaizdu, kad ji jokio paklusnumo nenori, puikiausiai matau jos akyse šviečiantį slaptą pasitenkinimą vykstančiu veiksniu – bijokitės nors kartą kas nors ir manęs, dabar aš atsikeršiju visam pasauliui už man suteiktą socialinį statusą, o mano šuo kilsteli mano rangą į aukštesnį lygį. Vaidinimą kuo puikiausiai perpranta ir juodasis mišrūnas, nė kiek nekreipdamas dėmesio į mosikavimus ir kuo uoliausiai vykdydamas slaptą šeimininkės norą.

Galop nusispjauju, vaidinimai nusibosta: apsiskaičiuoju kokiomis valandomis vaikšto moterėlė, ir tomis valandomis manęs parkelyje nėra. Tegul kilnoja savo socialinį rangą ant kitų kailio.

O šįkart visas gražus mūsų žygeivių pulkelis ropinėja po Vilniaus kalnus ir miškus; šįkart mūsų nuolatinis vadas užsiėmęs kažin kuo kitu ir įsiūlo mums vedlį gerokai jaunesnį už save, labai energingą ir greitą. Pūškuojame ir šnopuojame, o prieš patį stačiausią priešpaskutinį kalną aš ir dar viena moteris pasiduodame – pamojuojame žygeivių būreliui – eikite, nelaukite, finišas nebetoli, kelią žinome, mes sugrįšime savo greičiu.

Grįžimas netikėtai tampa labai komplikuoatas. Miške pasirodo trejybė; tikrai ne šventoji trejybė. Socialinis jų rangas šviečia iš tolo – melsvai rausvi vyro ir moters veidai, užtinę akys; šalia nenusakomos veislės mišrūnas, didžiulis, vos ne pusės veršio dydžio, mažiausiai metus nepraustas ir dvejus metus nešukuotas. Su

didžiausiu džiaugsmu jis puola pirma manęs einančią bendrakeleivę. Ji apsimeta stulpu, bet tas mažai tepadedu, juk apie stulpus šunys mėgsta lakstyti. Aš žinau, kad stulpu pasiversti man nepavyks, nes mano baimė per didelė, nepavyks stovėti ramiai ir laukti ar įkibs šis veršis į mano šlaunis arba į nugarą, ar ne. Iš tolo šaukiu šeimininkams, kad jie pasiimtų prie savęs šunį.

Ir tuomet prasideda spektaklis, daug kartų matytas parkelyje. Šeimininkė beveik visiškai tikslai atkartoja apkalbėtos moterėlės teatrališkus mostus rankomis, o veide šviečia tas pats slaptas pasitenkinimas dėl šuns elgesio.

Tačiau aš matau ir jaučiu, kad šįkart spektaklis kur kas pavojingesnis. Jokie šūksmai dėl policijos nepadės, miestas toli, šuns įsiūtis grėsmingas – jis keršija ne už vieną, bet už du nenusisekusius gyvenimus, kelia dviejų šeimininkų socialinius rangus aukštyne su dvigubu, gal ir keturgubu pykčiu; o ir jo paties aukštis toks, kad gali krimstelti ne tik koją. Sukuos kaip vilkiukas ratu, mosuodama šiaurietiško vaikščiojimo lazdomis prieš nirtulingai pražiotus nasrus. Ačiū Dievui, nors tokią apsaugą turiu. Rėkiu ir rėkiu. Daugybę kartų rėkiu:

– Pasiimkite šunį, ar girdite, kuo greičiau pasiimkite šunį!

Girdėti tai, žinoma, jie girdi, bet niekas neskuba jo pasiimti, moteris ir toliau teatrališkai mosuoja rankomis, tik dar labiau paskatindama šunį. Įsijautusio šuns nasrai vis labiau artėja ir artėja prie mano kojų.

Žmogus, ilgai pjudomas žvėrimi, galop pats pavirsta žvėrimi. Pavirstu ir aš. Protas nebeveikia, veikia tik rankos, įtūžis, laukinio žvėries apsiginimo instinktas. Padarau veiksmą, kurio iš pradžių labai gėda, bet kai nuslūgs emocijos, visiškai save pateisinsiu – ar aš nuolankiai turėjau laukti, kol man iškabins šlaunies ar dar vertingesnės mano kūno dalies gabalą? Suprasiu, kad laukinėse situacijose laukinis instinktas pasirenka patį geriausią sprendimą.

Kai moteris su teatriniais mostais priartėja prie manęs per pasiekiamą atstumą, atsivedėjusi tvoj su lazda jai per nugarą.

Juk ji šio spektaklio režisierė.

Tepasiima aplodismentus.

Prieš pat pasiekiant mano lazda jos kūną dar spėja švystelėti abejonė: ką aš darau, juk jos šuo sudraskys mane į gabalus, puls ginti šeimininkės dar įnirtingiau nei dabar, keldamas jos rangą. Tačiau rankos nebepaklūsta jokioms abejonėms.

Bumpt! Keršto ir ginties veiksmas įvyko.

Apstulbštu, dievaži, apstulbštu. Šįkart aš pavirstu į stulpą, bet iš nuostabos, o ne iš baimės. Rezultatas žaibiškas ir visai netikėtas.

Tą pačią sekundę, kai mano lazda atsitrenkia į šunininkės nugarą, įnirtingasis plėšrūnas užčiaupia nasrus, nuleidžia uodegą ir nelyg švelnūs Dievo avinėlis taikiai nubidžena tolyn. Šeimininkė nustebusi žvilgteli į mane, lyg žiojasi kažką sakyti, tačiau pamačiusi mano įtūžusias akis, greitai nuseka paskui šunį. Stipriosios lyties atstovas atsargiai aplenkia mane, išlaikydamas nepasiekiamą atstumą, nežiūrėdamas nė į vieną šios dramos dalyvį – nei į mane, nei į savo moterį, nei į šunį – čia ne mano šuo, čia ne mano moteris, o aš pats visai atsiktinis praeivis.

Atsipeikėjusi atsiminsiu, kad aš ne Dr. Ne.Šunininkė, o Dr. Eto-logė. Prisiminsiu, kad mūsų socialiniai rangai ir visokie norai susilauksniuoti į įvairiausių lygius – tikrai ne žmogiškasis išradimas, o senutėlis senučiukas biologinis paveldas. Gyvūnų pasaulyje rangai išsiaiškinami labai paprastai – prikuliant savo priešininkus. Nors kartais užtenka ir grėsmingos pozos, ypač tuomet, kai priešininkas žymiai menkesnis.

Kažkas panašaus, pavaldėto iš gyvūnų, ką tik įvyko. Vienas kirtis – ir subliuško dirbtinai keliamas rangas.

O kas geriau, jei ne šunys, užuodžia tuos socialinius rangus ir žaibiškai į juos reaguoja?

Deja, kol kas negalėčiau pasakyti šio šuniško dėsnio veikimo ribų. Logiškai galvojant, mano panaudota priemonė vargu ar būtų paveiki, jei, sakykime, jus užpultų palaidas bankų asociacijos valdybos pirmininko šuo. Bet pabandyti būtų labai įdomu. Parašykite, jei pavyks, gal drauge sugalvosime kitokį teorinį šio reiškinio paaiškinimą. Patarčiau būti atsargiems ir prieš pradėdant bandymą apsiginkluoti ne vien tik šiaurietiško vaikščiojimo lazdomis. Kūno vietas, kurios, jūsų nuomone, yra jums svarbiausios, padenkite kuo nors neperkandamu – gal pavyktų pasiskolinti iš muziejaus viduramžių riterio šarvus?

Visgi gudriausia būtų, jei šiam tyrimui prikalbintumėte keletą policininkų. Gal, kiek paeksperimentavę, jie sugalvotų mus saugoti?

Ak, kaip poetiškai ir maloniai atsipalaidavę tuomet vaikščiotume po žaliąsias miesto erdves, ak, kaip dažnai galėtume pakelti savo mėlynas akis į poetiškąjį Lietuvos dangų, besišviečiantį pro medžių šakas ir jų žiedus, ir, ak, (atsiprašau, atsiprašau, tenka grįžti žemėn) visai nereikėtų sukli galvos apie tai, kad jūsų gražūs baltieji sportiniai bateliai netikėtai įlapnos į visai nepoetišką šunišką krūvelę. Ak!

Valstybinis mokslinių tyrimų institutas Gamtos tyrimų centras skelbia konkursą doktorantūros studijoms Ekologijos ir aplinkotyros kryptyje (03 B) pagal nurodytas disertacijų temas (žr. lentelę).

Priimami asmenys, turintys magistro kvalifikacinį laipsnį arba jį atitinkančią kvalifikaciją.

Stojantys į doktorantūrą Gamtos tyrimų centro Personalo skyriui iki 2013 m. rugpjūčio 17 d. 16 val. pateikia:

1. Prašymą Gamtos tyrimų centro direktoriui;
2. Magistro kvalifikacijos laipsnio arba jį atitinkančios kvalifikacijos diplomų ir jų priedų kopijas;
3. Gyvenimo aprašymą;
4. Anketą (formą rasite <http://www.gamtostyrimai.lt/lt/news/view/?id=238>);
5. Tos mokslo krypties, į kurios tematiką pretenduoja, dviejų mokslininkų rekomendacijas;
6. Savo mokslo darbų sąrašą ir jų atspaudus, konferencijoje skaitytus pranešimus, mokslo konkursuose premijuotus darbus;
7. Paso arba asmens tapatybės kortelės kopiją;
8. Dokumentus, patvirtinančius pavardės keitimą, jeigu ne visi pateikiami dokumentai yra ta pačia pavarde.

Rugpjūčio 26 d. 10 val. Doktorantūros komiteto nustatyta tvarka vyks pokalbis su pretendenta. Pokalbis vyks pasirinktos studijų doktorantūroje ir numatomos rengti disertacijos tema, pageidautina pristatyti 5–9 min. trukmės pranešimą (PowerPoint prezentacija) trumpai apžvelgiant planuojamus tyrimus bei turimus mokslinius pasiekimus. Pokalbis bei pranešimas vertinami atsižvelgiant į stojančiojo mokslinę kompetenciją (publikacijas, dalyvavimą mokslinių tyrimų projektuose ir konferencijose), motyvaciją pasirenkant disertacijos temą, įgytus pradinis metodinius įgūdžius. Rezultatai vertinami 10 balų sistema.

Pokalbis vyks Gamtos tyrimų centre, Akademijos g. 2, Konferencijų salėje, 1 aukšte.

Vadovaudamasis VU ir GTC Ekologijos ir aplinkotyros krypties (03 B) Mokslo Doktorantūros reglamento 19 punktu Doktorantūros komitetas sudaro konkursinę eilę priimamiems į valstybės finansuojamas vietas ir pateikia Gamtos tyrimų centro direktoriui iki rugpjūčio 27 d.

Apelacijos Doktorantūros komitetui gali būti pateikiamos iki rugpjūčio 30 d. 16 val.

Priimtų doktorantūros studijoms 2013 m. sąrašas Direktoriaus įsakymu skelbiamas GTC internetiniame puslapyje (www.gamtostyrimai.lt) rugsėjo 4 d.

Doktorantūros studijų pradžia – spalio 1 d.

Su priimtais į doktorantūrą studijų sutartys sudaromos rugsėjo mėnesį.

2013 metų PRIĖMIMO Į DOKTORANTŪRĄ GAMTOS TYRIMŲ CENTRE DISERTACIJŲ TEMATIKOS (Ekologijos ir aplinkotyros kryptyje 03 B)	
Siūdoma tematika	Numatomas vadovas
Kanopinių gyvūnų populiacijų būklė Lietuvoje ir jų populiacijų valdymo priemonių įvertinimas Status of game ungulates in Lithuania and assessment of their population management measures	doc. dr. (hb.) Linas Balčiauskas
Juodalksnio džiūtės sukėlėjas <i>Phytophthora alni</i> sensu lato: populiacijų genetinė įvairovė, virulentiškumas, invazyvumas ir paplitimas Lietuvoje Phytophthora disease of black alder in Lithuania: genetic diversity of populations, virulence, invasiveness and distribution of the causal agent <i>P. alni</i> sensu lato	dr. Vaidotas Lygis
Neotropinio regiono Nepticuloidea (Lepidoptera: Nepticulidae, Opostegidae) fauna ir mitybiniai ryšiai Fauna and trophic relationships of the Neotropical Nepticuloidea (Lepidoptera: Nepticulidae, Opostegidae)	prof. habil. dr. Jonas Rimantas Stonis
Poledynmečio gyventojų mitybos tyrimai stabilų izotopų masių spektrometrijos metodu Investigation of diets of post-glacial inhabitants by the stable isotope mass spectrometry	prof. habil. dr. Rimantas Jankauskas
Edafoklimatinių sąlygų bei chemoekologinės sąveikos įtaka <i>Thymus pulegioides</i> L. biologiškai aktyvių lakiųjų junginių paplitimui ir kiekybei Effects of edaphoclimatic conditions and chemoecological relationship on distribution and quantity of biologically active volatile compounds in <i>Thymus pulegioides</i> L.	dr. Kristina Ložienė
Trispyglės dyglės <i>Gasterosteus aculeatus</i> ekologinė reikšmė Baltijos jūros priekrantės ekosistemose Ecological role of three-spined stickleback (<i>Gasterosteus aculeatus</i>) in coastal ecosystems of the Baltic Sea	dr. Linas Ložys
Juodažiočio grundalo biologija, ekologija bei funkcinis vaidmuo Baltijos jūros priekrantėje Biology, ecology and functional role of round goby (<i>Neogobius melanostomus</i>) in the coastal ecosystem of the Baltic Sea	dr. Linas Ložys
Dėlių paplitimo ir elgsenos reakcijų tyrimai ontogenezėje A study into distribution and behavioural responses of leeches in ontogenesis	dr. Nijolė Kazlauskienė
Žuvų ekologiniai-fiziologiniai ypatumai ryšium su vandens aplinkos toksiškumo vertinimu Investigation into regularities of fish behavioural and physiological responses in aquatic environment toxicity assessment	dr. Gintaras Svecevičius
Sunkiųjų metalų kaupimosi ekologiškai skirtingų žuvų rūšių audiniuose dėsningumai Investigation into peculiarities of heavy metal accumulation in body tissues of fish species of different ecology	dr. Gintaras Svecevičius
Autochtoninių ir invazinių vėžiagyvių ekologinė fiziologija Ecological physiology of indigenous and invasive crustaceans	doc. dr. Kęstutis Arbačiauskas

EGODOKUMENTAI: lobių skrynia, kuri pradeda atsiverti (4)

■ Atkelta iš 7 p.

ML. Išties dalis Donelaičio raštų rašyti jo numanomam paraprijos perėmėjui, būsimam klebonui. Vadinas, jei ir ne konkrečiam asmeniui, tai profesijos ir tikėjimo broliui.

Prasiveržti prie paprastų žmonių istorijos

A. Pacevičius. Pagaliau ne vien didikai ir elitas mums turi rūpėti, reikia ieškoti ir tyrinėti ne tik bajorijos ar dvasininkijos, bet ir kitų socialinių sluoksnių atstovų paliktus tekstus. Šiuos požiūrius egodokumentų tyrimai yra šokia tokia opozicija oficialiai istoriografijai. Joje dominuoja politinė istorija, vyrauja pasakojimai

apie valstybės kūrimą. Manau, kad tie pasakojimai būtų įdomesni, įvairiapusiškesni aprėpus daugiau šaltinių, tarp jų egodokumentinių. Jie labai svarbūs mėginant istorijoje pamatyti žmogų su visomis silpnybėmis ir trūkumais. Egodokumentai rodo, kad tie žmonės buvo įsikūrę ne tik valstybinėse ar bažnytinėse struktūrose, o gyveno kasdienį gyvenimą, bendravo, buvo užmezgę šimtus draugysčių, keliavo, žavėjosi, nekentė, veidmainiavo ir t. t. Gyveno kupiną ir džiaugsmų, ir kartėlio bei praradimų gyvenimą. Tokį, kokį gyvename ir mes šiais laikais. Ši kultūros antropologijos link kreipianti perspektyva, manau, ir yra egodokumentikos tyrimų privalumas.

ML. J tokias istorijas gilindamiesi

įsitikintume, kad tie paprasti žmonės tik tariamai paprasti.

A. Pacevičius. Taip, jie nepaprasti ir „neprasti“. Pvz., J. J. Hilzeno tarnas, lydėjęs ponaitį kelionėje, sugeba naktį pėsčias per gūdžią girią grįžti į karčemą, kurioje buvo nakvota, ir surasti ten paliktą ponaičio sidabrinį šaukštą. Tai, parodo puikius orientacinius ir sportinius ištikimo tarno gebėjimus, o siužetas iškalbingas ir aiškiai nurodantis, kokie anuomet buvo pono ir tarno santykiai. Manau, kad ir šis pasakojimas, kaip ir daugelis kitų siužetų, turi rasti vietą istorijoje. Tačiau gali būti ir kitaip manančių ir svarstančių, ar tokie tyrimai duos kokios nors apčiuopiamos naudos visuomenei ir valstybei. Manau, kad duos. Kaip ir marginalinės

raštytos, taip pat *silva rerum* tyrimai. Kai kam gali atrodyti, kad jie mažaverčiai, mat iškart kyla asociacijos su neaiškiais „marginalais“, kurių paminėjimai šiuolaikiniame viešajame diskurse sukelia neigiamas emocijas. Vieną įdomesnių mūsų aptariama tema knygų parašė Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto Istorijos ir archyvistikos instituto profesorius Stanislas Rošakas (Stanisław Roszak). Tai „Sarmatiškos atminties archyvas“ – knyga svarbi ne vien lenkams, bet ir visoms Vidurio ir Rytų Europos tautoms, taip pat ir lietuviams. Rašoma, be kita ko, apie bajoriškąją mentalitetą, siejamą su sarmatizmo teorija, aiškinama, kaip ir kodėl tie „silva rerum“ (lot. daiktų miškas, įvairių tekstų, piešinių ir pan.

rinkinys) atsirado. S. Rošakas „silva rerum“ priskiria prie egodokumentų, nors juose būta ne tik ir ne vien tekstų pirmuoju asmeniu, bet taip pat įvairių knygų santraukų, eilivimo mėginimų, kasdienių darbų aprašymų ir pan. Tai, silva rerum reikia vertinti kaip ypatingą tiek Lenkijos, tiek Lietuvos išsilavinusio piliečio knygą, turėjusią tam tikrą kolektyvinės ir kultūrinės atminties archyvavimo paskirtį. Jose galima rasti labai svarbių privačios erdvės, taip pat ir egodokumentikos tyrinėtojų rūpimų dalykų.

Bus daugiau

Kalbėjosi **Gediminas Zemlickas**

Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ projektui „Mokslo, kultūrai, visuomenei“ vykdyti Spaudos, radijos ir televizijos rėmimo fondas 2013 m. skyrė 65 tūkst. Lt.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 750 egz.